

L'adolescència

Amparo Moreno

L'edició d'aquesta obra ha comptat amb el suport del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i la col·laboració del Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació.

Coordinació editorial: Lluís López

Edició: Jordi Pérez Colomé

Direcció editorial: Lluís Pastor

Disseny del llibre i de la coberta: Natàlia Serrano
La UOC genera aquest llibre amb tecnologia XML/XSL.

Primera edició en llengua catalana: desembre 2006

© Amparo Moreno, del text

© Editorial UOC, d'aquesta edició

Av. Tibidabo, 47, 08035 Barcelona

www.editorialuoc.com

Impressió: Reinbook

Aquesta obra està subjecta –si no s'indica el contrari– a una llicència Creative Commons de Reconeixement-No Comercial-Sense obra derivada 3.0 Espanya. Poden copiar, distribuir i comunicar públicament, sempre que reconeguen els crèdits de l'obra (autoria, Editorial UOC) de la manera especificada pels autors i l'Editorial que la publica. No poden fer ús comercial ni obra derivada sense el permís de l'Editor i dels autors. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>

Què vull saber

Lectora, lector, aquest llibre li interessarà si vostè vol saber:

- Què significa ser adolescent
- Com afecta als adolescents la pubertat
- Quins canvis psicològics es donen en aquesta etapa
- Quin paper han de jugar els pares
- Com es veu un adolescent
- Quins són els riscos de l'adolescència

Índex de continguts

Què vull saber	3
Un cert misteri	7
QUÈ ÉS L'ADOLESCÈNCIA	10
La definició	10
Els aspectes imprescindibles	14
Una construcció	18
Algunes idees ingènues	25
CAP A LA MADURESA FÍSICA	32
La pubertat	33
Els ritmes de maduració	36
Els canvis en el cervell	39
La relació entre canvis biològics i psicològics	41
La sexualitat	45
UNA ALTRA MANERA DE PENSAR	51
Les capacitats de raonament	51
El processament de la informació	57
El pensament intuïtiu i la presa de decisions	59
El coneixement social	62

UNA NOVA DEFINICIÓ D'UN MATEIX	67
El desenvolupament de la identitat	67
Qui sóc jo?	69
Els diferents estatus d'identitat	71
Els papers sexuals	75
El desenvolupament moral	80
L'escola i l'assoliment de la identitat	84
EL MÓN SOCIAL	87
Les relacions familiars	87
Els amics	92
Els problemes dels adolescents	96
Bibliografia	109

Un cert misteri

Els protagonistes d'aquest llibre —els adolescents— no són un fenomen estrany. Formen part de la nostra realitat diària, de nosaltres mateixos i del nostre entorn. Què és l'adolescència? Com és una persona adolescent? Tots ho hem estat, ho són les nostres filles, els nostres estudiants, els fills dels veïns, els que veiem en el transport públic, en les sèries de televisió. I, no obstant això, una cosa tan quotidiana com l'adolescència revesteix certes característiques de misteri compartides per tots els processos de canvi que se succeeixen al llarg de la nostra vida.

Al llarg de cinc capítols, analitzarem les transformacions que determinen aquesta etapa de la vida, la profunditat de les quals han dut a considerar l'adolescència com un segon naixement. En el transcurs de cinc o sis anys, els adolescents s'afanyen a estrenar un nou cos, noves armes de raonament, un nou cor; tot en un món de relacions que s'ha ampliat extraordinàriament. En repassar una a una aquestes novetats comprendrem millor la importància que concedeixen al seu aspecte, les seves habilitats creixents per discutir i teoritzar, els

seus ràpids canvis d'humor, els afanys d'independència i el replegament a posicions més segures, el paper que tenen els amics i d'on neix el seu amor al risc.

L'adolescència constitueix un moment de discontinuïtat en el desenvolupament tan significatiu com la infància. Errariem si ho consideréssim un parèntesi vital entre la infantesa i l'edat adulta. Els adolescents no són meitat nens i meitat adults; són una altra cosa, i a això dediquem aquest llibre. La rellevància d'aquest moment evolutiu s'expressa en les diverses reorganitzacions que es produeixen en aquesta etapa. Els adolescents s'enfronten a eleccions —i tenen més capacitat i oportunitats per fer-ho— en un bon nombre de qüestions —acadèmiques, de gènere, ideològiques. Les seves decisions afectaran clarament el seu futur. Per això, els adults —especialment, els pares i mares— consideren amb raó que aquesta edat presenta més risc que la infància.

Aquests reajustaments no es produeixen en el buit. En primer lloc, el desenvolupament inclou discontinuïtats i continuïtats i, en aquest sentit, l'adolescent parteix del nen que va ser. Els joves amb els quals convivim són els mateixos que hem anat gestant en les edats anteriors i seran, al seu torn, els adults que compondran la nostra societat. Cap etapa de la vida pot entendre's del tot fora del marc general de l'evolució completa de la persona.

D'altra banda, les reorganitzacions tampoc es produeixen en un buit ambiental. Quan definim una persona com a adolescent, fem referència a la seva pertinença a un grup d'edat determinat i passem per alt molts altres trets que el determinen com a persona i que també són fonamentals: ser noi o noia, la família de procedència, el fet d'estudiar o treballar, ser o no emigrant, el seu entorn geogràfic, el moment històric.

Els adolescents canvien al mateix temps que les persones que els envolten i la societat. El seu desenvolupament implica la necessitat que els adults modifiquin simultàniament la perspectiva que en tenen. Ser pares d'una adolescent, en comparació a ser-ho d'una nena, suposa un nou aprenentatge, ja que els nostres objectius educatius, les nostres preocupacions, les nostres inseguretats, les nostres satisfaccions es transformaran. El mateix podríem afirmar respecte als seus professors i professores.

Finalment, no oblidem que, malgrat la seva alçària, la seva seguretat, la seva reivindicació d'autonomia, els seus desafiaments, els adolescents continuen desenvolupant-se i, encara que no ho demanin, ens necessiten de manera diferent però en un grau similar, almenys, que quan eren nens.

QUÈ ÉS L'ADOLESCÈNCIA

La definició

L'adolescència es caracteritza per ser un moment vital en el qual se succeeixen un gran nombre de canvis que afecten tots els aspectes fonamentals d'una persona. Les transformacions tenen tanta importància que alguns autors parlen d'aquest període com d'un segon naixement. De fet, al llarg d'aquests anys, es modifica la nostra estructura corporal, els nostres pensaments, la nostra identitat i les relacions que mantenim amb la família i la societat. El terme llatí *adolescere*, del qual es deriva el català "adolescència", assenyalava aquest caràcter de canvi: *adolescere* significa "créixer", "madurar". L'adolescència constitueix així una etapa de canvis que, com a nota diferencial respecte d'altres estadis, presenta el fet de conduir-nos a la maduresa.

Aquest període de transició entre la infància i l'edat adulta transcorre entre els 11-12 anys i els 18-20 anys aproximadament. L'ampli interval temporal que correspon a l'adolescència ha creat la necessitat d'establir subetapes. Així, sol parlar-se

d'una adolescència primerenca entre els 11-14 anys; una adolescència mitjana, entre els 15-18 anys i una adolescència tardana o joventut, a partir dels 18 anys.

Sens dubte, els problemes a què s'enfronten les persones en cadascuna d'aquestes subetapes són molt diferents, tant que comencen a aparèixer publicacions que s'hi refereixen específicament. En concret, l'adolescència primerenca es constitueix com un moment especialment singular, ja que hi tenen lloc un bon nombre de canvis físics i contextuals.

La definició anterior –etapa de transició entre infància i edat adulta– deixa de banda un problema important: la determinació precisa dels moments en els quals comença i acaba aquesta etapa. De fet, encara que hem proporcionat criteris cronològics, aquests només poden utilitzar-se com a indicatius. L'adolescència s'estén des del final de la infància fins a l'assoliment de la maduresa, sí, però a quina categoria de maduresa ens referim?

Podríem al·ludir, en primer lloc, a una maduresa biològica, entesa com la culminació del desenvolupament físic i sexual. Aquesta maduresa està relacionada amb l'arribada de la pubertat i, de fet, els canvis biològics s'utilitzen com a criteri d'inici de l'adolescència. No obstant això, pubertat i adolescència no són conceptes sinònims. Entenem pubertat com el conjunt de transformacions físiques

que condueixen a la maduresa sexual i, per tant, a la capacitat de reproduir-se. L'adolescència inclou, a més, transformacions psicològiques, socials i culturals significatives.

En segon lloc, podríem apuntar a una maduresa psicològica, caracteritzada per la reorganització de la identitat. La construcció d'aquesta nova identitat –que implica un nou concepte d'un mateix, l'autonomia emocional, el compromís amb un conjunt de valors i l'adopció d'una actitud enfront de la societat– s'estén al llarg de tota l'adolescència.

En tercer lloc, podríem parlar d'una maduresa social vinculada al procés d'emancipació que permet que els joves accedeixin a la condició d'adults. Aquesta maduresa social –els índexs de la qual serien la independència econòmica, l'autoadministració dels recursos, l'autonomia personal i la formació d'una llar pròpia– marcaria el final de l'adolescència i joventut i l'ingrés de ple dret en la categoria de persona adulta. Avui, si prenem com a criteri l'emancipació econòmica i la llar pròpia, l'estatus de persona adulta pot aconseguir-se després dels trenta anys.

Si ens cenyim als diversos aspectes relacionats amb el concepte de maduresa, les edats cronològiques que estableixen els límits de l'adolescència són susceptibles de variacions derivades de les característiques individuals de cada persona o de les condicions socials, culturals i

històriques en les quals es desenvolupa. Amb tot, l'absència d'aquests criteris cronològics universals, atemporals i precisos no desposseeix l'adolescència de la seva naturalesa singular dintre del desenvolupament humà. El nombre, la magnitud i l'amplitud dels canvis que se succeeixen al llarg d'aquesta etapa proporcionen a la persona una nova organització corporal, psicològica i social.

Cal subratllar que les persones que experimenten aquest procés no són criatures que continuen vivint en la infància i esperen pujar al tren de l'edat adulta. Tampoc els adolescents són projectes de futures persones madures, sinó éssers dotats de realitat que viuen i s'enfronten amb noves estructures a noves situacions, que igualment resoldran amb noves solucions.

D'altra banda, l'èmfasi que hem posat en les transformacions no ens ha de fer oblidar un fet igualment rellevant: hi ha una continuïtat important entre la infància i l'adolescència, i entre aquesta i l'edat adulta. Arribada la joventut, se sabrà quina infància van crear l'escola, la família i els mitjans de comunicació; al mateix temps, un cop assolida la maduresa, entendrem la transcendència dels projectes que es van gestar en l'adolescència i la joventut. Per tant, la comprensió del fenomen adolescent aconsella situar-lo dintre del panorama del cicle vital complet.

Els aspectes imprescindibles

La psicologia del desenvolupament i, en concret, la psicologia de l'adolescència alberguen molts enfocaments teòrics. Els models psicològics clàssics –psicoanàlisi, enfocament piagetia, conductisme– i les seves revisions conviuen amb un conjunt de teories i miniteories que treballen en diferents àmbits (desenvolupament cognitiu, personalitat, relacions familiars, conductes de risc) i presenten diferents factors per explicar els canvis (genètics, neurològics, culturals, històrics). La presència d'aquesta varietat teòrica fa que oferim una relació de les qüestions imprescindibles per acostar-nos al món adolescent.

Una transició

Al llarg de la vida es produeixen moments de discontinuïtat en el desenvolupament: els bebès que passen a ser nens i nenes, els nens més petits que comencen l'escola. En l'adolescència assistim a dos punts de canvi fonamentals. Al començament, s'abandona la infància i s'entra en l'adolescència; al final, els joves passen a integrar-se en el món adult.

Les transicions comparteixen una sèrie de trets. En primer lloc, suposen una anticipació entusiasta del futur. Aquest optimisme enfront del canvi

s'acompanya d'un sentiment d'ansietat pel futur i un sentiment de dol per l'estadi perdut. Alhora, les mudances que hi tenen lloc fan necessari un reajustament psicològic important. El fet de transitar d'un estat a un altre produeix, finalment, una ambigüïtat en la posició social.

El pas de la infància a l'adolescència exemplifica clarament aquests trets. D'una banda, l'alegria amb què els nens acullen les seves noves destreses i llibertats no es lliura ni del desig de retornar a l'estadi anterior de protecció ni de la preocupació per com desenvoluparan els seus nous papers. No saben quan toca ser nens i quan cal ser adolescents i aquesta ambigüïtat també la manifesten els adults propers.

Es considera que aquesta primera transició la marca la biologia amb l'arribada de la pubertat. Els canvis físics –no només la pubertat sinó també els canvis neurològics– són fonamentals i molt significatius però no tenen menys rellevància que els canvis intel·lectuals, socials i afectius.

La segona transició –de l'adolescència a l'edat adulta– planteja més problemes pel que fa al moment d'inici i té una naturalesa més social que biològica. Està lligada al canvi de l'escola al món del treball, la independència de la família i l'abandonament del domicili familiar.

En un estudi d'investigació amb persones entre 18 i 31 anys, es va trobar que els entrevistats

mostraven un alt grau d'acord, dintre dels criteris normatius a l'ús, amb el fet que els marcadors d'entrada a la vida adulta eren la responsabilitat de les pròpies accions, ser pare o mare i tenir una feina estable. La prolongació de la dependència familiar, l'extensió dels estudis, el retard de la vida en parella o de l'adquisició d'habitatge propi fan que l'ingrés a l'edat adulta s'allargui fins als 30 anys.

La presència d'aquests trets sociològics i altres d'índole psicològica (exploració de la identitat, inestabilitat, autocentració) ha dut als teòrics del desenvolupament a preveure la necessitat d'introduir una nova etapa entre l'adolescència i l'edat adulta. Alguns autors parlen així de joventut i altres d'edat adulta emergent.

Una interacció de factors

Cada expert s'ha centrat en la primacia d'un factor causal a l'hora d'explicar els fenòmens. Així, alguns autors han ressaltat el paper de les hormones en la rebel·lió adolescent, uns altres han atribuït aquesta necessitat de transformació a l'aparició d'un pensament més elaborat i crític, mentre que també hi ha els qui la consideren un producte caduc d'altres temps (maig del 68, oposició a la guerra de Vietnam).

La necessitat d'investigar en profunditat per acostar-se a qualsevol tret psicològic porta a fragmentar l'experiència de l'adolescent i dificulta la

integració de les diferents facetes que componen la vida de qualsevol. Així, s'ha estudiat la ment dels adolescents sense relació amb les novetats biològiques o amb els canvis en les seves interaccions socials. S'ha d'entendre que aquesta fragmentació és, en certa mesura, necessària per la investigació, però que sempre que sigui possible cal recórrer a models explicatius que integren diverses causes i facetes, atès que així ho exigeix la complexa realitat adolescent.

Per exemple, els canvis corporals sorgeixen d'acord amb un calendari temporal però això no és obstacle perquè les condicions ambientals i psicològiques hi influeixin. De la mateixa manera, podem preguntar-nos com pot canviar un cos sense alterar la ment del que el posseeix o com podem donar significat al cos i a les seves transformacions sense tenir en compte el marc cultural.

Tots els aspectes de la persona estan integrats; cada canvi en una parcel·la del desenvolupament és alhora condició i efecte de la transformació en altres parcel·les i en l'adolescent en conjunt. Aquesta perspectiva global ha anat calant en els estudis sobre l'adolescència de tal manera que, actualment, en els manuals, trobem epígrafs, per exemple, sobre pubertat i reaccions emocionals, inestabilitat emocional i desenvolupament del cervell, conductes de risc i desenvolupament intel·lectual, o fins i tot sobre la influència de la falta d'ocupació en els

problemes adolescents.

Una construcció

L'adolescència no és una essència, sinó una realitat construïda amb diferents materials històrics, geogràfics, culturals, econòmics, de gènere. Revisem-ne alguns aspectes.

Al llarg de la història

L'interès pels joves es remunta a èpoques llunyanes. Com sempre a Occident, els antecedents més citats són els filòsofs grecs Plató i Aristòtil. No obstant això, alguns autors afirmen que l'adolescència, com a estadi singular de la vida humana, només sorgeix en societats occidentals industrials al final del segle XIX i principi del XX.

El període 1890-1920 s'ha anomenat "l'edat de l'adolescència". Abans d'aquest moment històric, la separació entre infància i edat adulta no era tan diàfana. Les persones avui anomenem adolescents es podien considerar dones i homes joves, i els nens participaven des dels 8-10 anys en moltes de les activitats adultes.

El procés d'industrialització va provocar transformacions crucials que van repercutir en la segregació d'una classe d'edat –l'adolescència– del món de la infància i dels adults. Aquestes modificacions legals van estar vinculades fonamentalment a normes legals referides al treball infantil, a

l'ampliació dels anys d'escolarització o al temps de dependència familiar.

En els primers anys del segle XX, l'estudi de l'adolescència va quallar en un àrea específica gràcies al treball d'un estudiós nord-americà: G. Stanley Hall. L'anomenat "pare" de l'estudi de l'adolescència va publicar el 1904 el primer manual sobre l'adolescència. Els dos volums d'aquesta obra ambiciosa duien el títol d'*Adolescence. Its Psychology and its Relations to Physiology, Anthropology, Sociology, Sex, Crime, Religion and Education*. En aquesta obra es considerava l'adolescència com un període decisiu de la vida humana en tant que marcava una transició tan fonamental com el pas del salvatgisme a la civilització.

L'adolescència constituïa així un segon i definitiu naixement que representava la culminació del desenvolupament humà. Stanley Hall atorgava igualment a aquesta etapa un caràcter conflictiu, una fase de *Sturm und Stress* (tempesta i tensió). L'obra de Hall ha estat clarament superada, però algunes de les idees anteriors –la turbulència de l'adolescència o la culminació del desenvolupament– han estat revisades i posades al dia per uns altres enfocaments molt influents en la psicologia de l'adolescència més clàssica.

Des de la perspectiva del desenvolupament psicològic, no hem de limitar-nos a analitzar els diferents tipus de determinants biològics i

ambientals relacionats amb l'edat cronològica que afecten molts individus de manera similar. Hem d'incloure les influències que depenen de la història, és a dir, els processos que es produeixen en un moment històric concret.

Els adolescents nascuts en una època determinada han pogut viure alguns esdeveniments històrics (guerres, canvis polítics i situacions econòmiques o educatives diverses) o evolucions culturals (canvis en les normes de relació amb els progenitors o amb el sexe oposat) que han afectat el seu desenvolupament físic, la seva conducta o les seves representacions.

Què podem dir dels joves espanyols en el moment actual? Els nostres adolescents i joves estan marcats per la incongruència entre els processos de desenvolupament individual i social: progressen molt aviat pel que fa a la maduresa biològica i relacional alhora que es retarda la seva independència material i emocional durant quinze anys. A diferència d'altres països europeus, gairebé tots els joves espanyols de 21 anys viuen a la llar familiar, la qual cosa implica una manca de maduresa en certs aspectes de la seva identitat.

Aquests fets es produeixen en el si d'un conjunt de circumstàncies socials que defineixen aquest principi del segle XXI: canvis demogràfics que inclouen baixa natalitat, menys joves i més ancians; canvis en l'accés al mercat laboral i dificultats per

accedir a una feina estable; canvis en la família, menys fills, amb diferents relacions, noves estructures; canvis en la composició ètnica i cultural i en les actituds cap al gènere; influència dels mitjans de comunicació, socialització a través de la imatge, importància d'internet, el mòbil, els videojocs, i canvis en les institucions educatives.

La cultura

De la mateixa manera que hem parlat de dates en l'aparició d'una etapa anomenada adolescència, podem preguntar-nos per la universalitat del fenomen i, per tant, per la influència de la cultura en la manera de viure l'adolescència. Pel que fa a la qüestió de l'adolescència com a etapa problemàtica, l'antropòloga Margaret Mead és una autora de referència. En el seu llibre clàssic *Adolescència, sexe i cultura a Samoa* (1928), Mead ens mostra una joventut samoana que transita tranquil·lament de la infància a l'edat adulta en un ambient de llibertat i sense conflictes, fet que contrasta agudament amb les visions de l'adolescència que es tenien en aquella mateixa època a Occident, centrades substancialment en els seus aspectes problemàtics.

Aquestes observacions van conduir a establir una premissa general avui acceptada: les conductes adolescents adquireixen significats particulars en estreta relació amb les pautes culturals de la societat on viuen els adolescents. Per la seva banda, R.

Benedict, una altra antropòloga de renom, va relacionar el grau de dificultat de l'adolescència amb el grau de discontinuïtat entre la societat infantil i l'adulta. Aquesta continuïtat o discontinuïtat es produeix en tres dimensions: la responsabilitat o no responsabilitat, la dominació o submissió i l'activitat o inactivitat sexual. Com més fluïda sigui la transició d'un pol a un altre d'aquestes dimensions, menor serà al seu torn la dificultat de la transició entre la infància i l'edat adulta. En la nostra cultura, preval la discontinuïtat i, per tant, l'adolescència comporta dificultats importants.

Finalment, diversos estudis de caràcter antropològic, que es dediquen a analitzar els ritus de pas, s'han ocupat d'il·lustrar la manera com altres grups humans redueixen la incertesa que provoca en les persones la falta de definició d'aquesta etapa adolescent, mitjançant la submissió de l'adolescent a uns ritus de transició que el separen de la infància i l'incorporen a la societat adulta segons unes cerimònies prefixades.

L'obra d'aquestes insignes antropòlogues se situa en la línia de les teories psicològiques que subratllen el paper de l'ambient en l'explicació de la conducta humana. En el cas concret de l'adolescència, l'aprenentatge de nous papers socials pot resultar una font de problemes o produir-se sense greus inconvenients segons les institucions socialitzadores. Com a il·lustració, un dels autors

conductistes més anomenats, Skinner, proposava en la seva obra *Walden Dos* un mitjà per evitar algunes tensions als adolescents: una organització social en la qual, un cop arribada la pubertat, els nois i les noies poguessin satisfer les seves necessitats sexuals (els adolescents havien de consultar també un conseller matrimonial per dilucidar si la seva elecció de parella era l'adequada).

Un autor contemporani molt influent, i que ha evolucionat des d'arrels conductistes, Bandura, tampoc considera l'adolescència com un període essencialment problemàtic, sinó una etapa –com totes les de la vida– en la qual es produeix una variabilitat important segons el grau en què les persones s'adapten al seu mitjà.

El gènere i l'ètnia

Per acabar aquest apartat cal al·ludir a altres determinants que influeixen, juntament amb el temps i el lloc, en la història de vida que construirà cada adolescent. Fins ara, els dos més estudiats han estat la pertinença a diferents gèneres i a diferents ètnies.

En el primer cas, hi ha molts aspectes del desenvolupament que es viuen de manera diferents si s'és un noi o una noia: els canvis corporals, les representacions i conductes sexuals, els problemes d'alimentació, la incidència de la depressió, el desenvolupament de la identitat, els conceptes

d'amistat, les addiccions, el tipus de violència, el rendiment acadèmic.

Pel que fa a les comunitats ètniques, la primacia dels autors anglosaxons dóna com a resultat un important nombre d'estudis sobre totes les comunitats presents, sobretot, a Estats Units: afroamericans, llatins, xinesos. En el nostre país, comencem a interessar-nos pel fenomen dels immigrants joves i adolescents. De fet, l'informe *Juventut a Espanya* (IJE) del 2005 és el primer que tracta aquesta qüestió.

Encara però ens queda molt per saber sobre aquest fenomen: com es forgen una identitat aquests joves, com són les seves relacions familiars, quines són les seves diferències de gènere, etc. Caldria també que els experts ens interesséssim per altres grups que han quedat al marge dels estudis més divulgats: aquells que sofreixen la pobresa, els prejudicis ancestrals –la minoria gitana–, o la malaltia –joves amb greus problemes físics i mentals.

Com a conclusió, cal tenir en compte que, quan ens referim a qualsevol període de la vida, no estem parlant només de categories naturals –dictades per la biologia, definides per trets universals i immutables– sinó més aviat de categories socials, dotades de significat per a una cultura i una societat particulars.

D'altra banda, cal rebutjar la visió determinista

segons la qual els adolescents no aporten res al seu desenvolupament. La història, la cultura, el gènere, la classe social influeixen en grau variable sobre la seva trajectòria però no oblidem que també ells són agents del seu canvi, ja que creen concepcions i valors que influeixen en ells i en la societat adulta.

Algunes idees ingènues

En la ment de qualsevol persona profana tots els períodes de la vida estan associats a representacions elaborades a partir d'experiències personals, informacions transmises per l'entorn més pròxim i per aquells mitjans de comunicació que compten amb més facilitat per crear opinió. L'adolescència no escapa a aquesta llei.

Aquest període de la vida resulta, a més, un tema especialment atractiu per a la literatura o el cinema. La seva condició de moment de profunds canvis, la seva aurèola de romanticisme i exaltació, el seu afany de llibertat i la seva dosi de risc la converteixen en un magnífic tema per a la fabulació.

Al llarg de la història trobem diferents estereotips sobre l'adolescència i la joventut que encara perduren. Són visions que presenten un adolescent, usualment home i de classe burgesa, que encarna els ideals de la bellesa, la força, la renovació i, alhora, els riscos de la irreflexió, la manca de control i la intolerància.

Quines són les representacions que construeix i difon actualment el món adult sobre els nostres adolescents? Pensem, per un moment, quina visió corroborariem: l'adolescència és l'edat de la poca-solta?, la curiositat?, la rebel·lió?, els problemes?, la formació?, l'amor? Aquesta pregunta no té només un interès teòric. Les nostres concepcions influeixen en la nostra conducta com a investigadors, educadors, metges, pares, polítics, ciutadans.

Sembla que coexisteixen dues visions sobre els adolescents. La primera dibuixa un retrat adolescent a partir de les manques o els aspectes negatius que sorgeixen de la comparació amb una persona adulta idealitzada. D'aquesta manera, es titlla el jove d'immadur, irresponsable, insegur, confús, negatiu, dependent enfront d'un adult madur, responsable, segur, positiu i independent. Aquesta representació és inexacta, en primer lloc perquè no fa justícia a molts adolescents i, en segon lloc, perquè l'adolescent —que encara té molt camí per recórrer— ha progressat enormement si el comparem amb el nen que va ser.

A més, aquesta valoració negativa pot tenir com a efecte un abandonament de certes fites que es podrien aconseguir en aquesta edat. Així que en l'àmbit familiar i escolar no es dóna oportunitats als adolescents de triar i fer-se càrrec de les seves decisions basant-se en la irresponsabilitat

característica d'aquesta edat. Aquesta forma d'actuar funciona com una profecia autocomplida: l'adolescent no viu situacions que fomentin l'aprenentatge de la responsabilitat i, per tant, no avança en aquest terreny.

D'acord amb l'anterior, alguns sociòlegs apunten al relleu de representacions aduladores de la joventut per representacions inculpatòries. Les primeres van sorgir en plena bonança econòmica (anys 60 i 70 del segle XX) i mostraven el jove com un nou ésser humà més feliç, més afortunat i millor dotat físicament i culturalment, al qual els adults havien d'imitar.

Les actuals visions inculpatòries el mostren com un ésser desubicat, irresponsable, incapaç de forjar-se un futur. Quantes vegades hem escoltat que els joves no marxen de casa perquè són molt còmodes, que són incapaços de responsabilitzar-se d'un treball estable, que refusen la maternitat perquè són egoistes, que han convertit les aules en un lloc perillós, que no s'interessen per res.

Totes aquestes frases són generalitzacions abusives i, sobretot, descontextualitzades. Obliden que un dels orígens de la desubicació dels joves no es troba –com jutjaria gran part de la societat adulta– en el seu desig de no créixer, sinó en les condicions socioeconòmiques actuals que dificulten l'accés a la independència.

Davant aquestes visions de l'adolescència i la

joventut, que n'assenyalen fonamentalment les limitacions, alguns autors apunten a l'emergència d'una concepció contraposada, postmoderna, que ens presenta un adolescent refinat, madur, amb conductes elaborades. Interpretada aquesta visió en relació amb les seves conseqüències, el resultat principal és l'abandó dels joves per part dels adults, ja que aquells no els necessiten.

En aquest sentit, tots som espectadors, cada vegada més, de fins a quin punt es considera que els adolescents –fins i tot els nens– estan dotats de possibilitats intel·lectuals o emocionals que, de fet, no posseeixen. Aquesta suposició comporta el risc de privar els adolescents de la guia i la supervisió adulta, que resulten crucials per al desenvolupament.

Aquestes concepcions influeixen en el comportament dels adults d'una manera que no contribueix a facilitar el pas cap a la maduresa que significa l'adolescència, bé perquè subestimen les capacitats dels nois i les noies, bé perquè les sobrevaloren. En els apartats següents, exposarem un retrat més ajustat de les capacitats de l'adolescent per adaptar els esforços socials, educatius i mèdics a les seves necessitats.

Les concepcions científiques

L'estudi científic conté salvaguardes inestimables per tractar els problemes que ens

ocupen. Pensem en les imatges negatives dels adolescents i joves que els retraten com si gairebé fossin un perill social. D'on procedeixen? D'estudis científics o d'observacions anecdòtiques?

Usualment provenen de dades sensacionalistes que ofereixen els mitjans de comunicació, d'imatges i fets impactants que perduren en la ment dels adults enfront l'accés difícil a altres fonts de coneixement. Davant d'això, qualsevol persona interessada en els adolescents ha de posar en marxa els seus dots de reflexió: buscar exemples diferents, prendre com a mostra els adolescents propers, llegir les notícies en la seva totalitat, no fer comparacions amb passats reconstruïts il·lusòriament o amb conductes adultes idealitzades.

La psicologia de l'adolescència compta amb un conjunt de teories i mètodes que, tot i els seus biaixos, ens permet acostar-nos de forma més fiable als adolescents. En relació amb els mètodes, en primer lloc, hi ha un conjunt de tècniques que recullen informació subministrada pel mateix adolescent, és a dir, instruments que demanen a l'adolescent que expressi els seus raonaments, opinions, actituds o experiències sobre un aspecte particular.

Entre aquestes tècniques es troben els qüestionaris, les entrevistes i els estudis de casos. En els qüestionaris, es presenta als subjectes un conjunt tancat de preguntes sobre un o diversos aspectes del

seu comportament. L'adolescent pot oferir una resposta oberta o escollir d'entre diverses opcions la que millor reflecteix la seva forma de pensar o actuar, que és el més usual. L'entrevista clínica s'estructura al voltant d'unes preguntes bàsiques, comunes a tots els subjectes, però a diferència de l'homogeneïtat que es pretén en l'aplicació dels qüestionaris, la persona que realitza l'entrevista modifica les preguntes i n'incorpora de noves segons les respostes que dona la persona. En l'estudi de casos o en la investigació clínica es recullen informacions procedents de fonts diverses, com ara proves estandarditzades, entrevistes clíniques i observacions, en relació amb un únic subjecte.

Un mètode fonamental, amb una presència molt més reduïda en els estudis sobre l'adolescència, és l'observació. Sens dubte, l'observació estructurada, realitzada en el laboratori, o l'observació naturalista faciliten una aproximació de primera mà a les conductes dels adolescents. La manca de rigor que s'ha pogut atribuir a aquest mètode s'ha resolt fa temps mitjançant els procediments sistemàtics de recollida d'informació. La introducció del vídeo permet, a més, una anàlisi detallada de les situacions enregistrades. Hem d'assenyalar també que els mètodes observacionals han estat essencials en els estudis antropològics sobre la joventut i han donat lloc a un enfocament teorícometodològic –l'etnografia–, que cada vegada

s'aplica amb més freqüència a la psicologia evolutiva i educativa. En l'enfocament etnogràfic, el concepte clau és la cultura i l'acostament –per mitjà de l'observació participant– als escenaris on es desenvolupa la vida de les persones. Com en les altres tècniques, l'observació presenta certs riscos dels quals cal ser conscient: en aquest cas, la influència de la presència de l'observador en la conducta de les persones i la subjectivitat del mateix observador.

Aquestes tècniques de recollida de dades són les més freqüents. A més, els investigadors de l'adolescència disposen d'altres recursos per aproximar-se als adolescents, com poden ser els seus diaris o les observacions dels seus progenitors o mestres.

Per acabar, cal assenyalar que hem de tenir la mateixa cautela en llegir, per exemple, una notícia de premsa sobre els adolescents que en considerar els treballs científics. És convenient fixar-se en les hipòtesis de partida, en la manera de recollir les dades, en els grups d'adolescents que hi participen, en els adolescents que no hi participen, en el lloc i el moment en què s'ha realitzat l'estudi, i en les possibilitats de generalització que tenen les conclusions.

CAP A LA MADURESA FÍSICA

Un dels índexs més clars de l'"adéu a la infància" es relaciona amb el conjunt de canvis físics que comencen a experimentar nens i nenes a l'inici de l'adolescència. L'amplitud i la profunditat d'aquestes transformacions no té parangó amb altres etapes de la vida llevat de la primera infància. Aquests canvis se succeeixen al llarg de diversos anys en una seqüència prefixada que conduirà a la maduresa física i sexual, encara que no tots els adolescents els viuran en el mateix moment ni representaran el mateix per a tots.

El fet de saber com viuen els adolescents aquestes novetats biològiques no es podrà entendre al marge de la resta de reajustaments intel·lectuals, afectius i socials. Des del punt de vista pròpiament biològic, si bé el rang d'edats en què apareixen les primeres manifestacions de la pubertat està associat a components hereditaris, aquest procés està influït per factors ambientals com l'alimentació o l'exercici físic.

L'experiència personal de l'adolescent, la seva adscripció de gènere, la representació que construeix sobre aquest procés és igualment decisiva, sense

oblidar que els canvis tenen lloc en el si d'una cultura, una comunitat, un entorn familiar i educatiu i un grup de companys. Alhora, els canvis físics també influeixen en la seva mentalitat i accions.

La pubertat

El terme pubertat fa referència a l'aparició del borrisol publià. En les llengües derivades del llatí, l'adjectiu *pubescent* remet a "púber", i a "pelut" en el camp de la botànica. Al seu torn, la paraula púber s'aplica als nens en els quals es comencen a manifestar els caràcters de la maduresa sexual.

La definició pediàtrica del terme pubertat és la següent: canvis morfològics i fisiològics que es donen en el desenvolupament del noi o la noia a mesura que les gònades canvien de l'estat infantil a l'estat adult. Aquest procés es completa amb la maduresa física i sexual de l'adolescent i l'adquisició de les característiques adultes de cada sexe. Les manifestacions principals de la pubertat són les del següent quadre.

Les proves de la pubertat

1. L'"estirada" adolescent: una acceleració seguida d'una desacceleració del creixement en la major part de les dimensions de l'esquelet i en molts òrgans interns.
2. El desenvolupament de les característiques sexuals primàries: aquelles implicades directament en la reproducció; per exemple, el desenvolupament dels òrgans sexuals o la primera menstruació en les noies i la primera ejaculació en els nois.
3. El desenvolupament de les característiques sexuals secundàries: aquells trets importants per distingir homes i dones, però que no són clau per a la reproducció. En l'home l'aparició de borrisol en la cara o en el pubis o els canvis en la veu; en la dona, l'aparició del borrisol púbic o l'augment del pit.
4. Els canvis en la composició corporal: en la quantitat i la distribució del greix en associació amb el creixement de l'esquelet i la musculatura. Les variacions en la forma del cos fan que les proporcions relatives de les seves parts experimentin un canvi important en comparació amb la infància. Així, ens sembla que els adolescents varons tenen unes cames molt llargues respecte al tronc o que les noies han augmentat el diàmetre dels malucs.
5. El desenvolupament dels sistemes circulatoris i respiratoris, que condueix a un augment de la força i la resistència.

El començament d'aquestes manifestacions està regulat pel cervell i el sistema endocrí, encara que l'establiment dels mecanismes pels quals s'inicia la pubertat continua sent objecte de controvèrsia.

Les diferències entre els dos sexes no es deuen a la presència de diferents hormones a la sang (testosterona en nois i estrògens en noies), sinó a la

seva diferent concentració. Així, els nois superen a les noies en nivells de andrògens, i les noies als nois en nivells de estrògens. L'augment en la concentració de andrògens produeix canvis interns i externs en l'aparell reproductor masculí.

L'acció de la testosterona es reflecteix en l'augment de grandària dels testicles i el penis, la producció d'esperma, el borrisol a la cara i el cos, i el canvi del to de veu. En les adolescents, la producció d'estrògens i progesterona influeix en el desenvolupament de l'úter i la vagina, l'augment del pit, la distribució corporal del greix i la regulació del cicle ovulatori.

Aquests canvis, que duen a la maduresa física i sexual, constitueixen un procés amb fases diferents que, normalment, pot durar quatre o cinc anys. La taula següent mostra aquesta seqüència en noies i nois.

Estadis puberals	En nenes	En nens
Estadi I	Prepuberal. No hi ha desenvolupament mamari.	Prepuberal. Grandària testicular (2,5 cm)
Estadi II	S'inicia el desenvolupament del teixit mamari subareolar (botó mamari), s'eixampla l'arèola i pot aparèixer el borrisol axil·lar i/o pubià.	Augment de la grandària testicular (2,5-3,2 cm). S'inicia la pigmentació escrotal. S'inicia el creixement del borrisol pubià.
Estadi III	Augmenta el desenvolupament del teixit mamari i el de l'arèola. Augmenta el borrisol axil·lar i/o pubià Hi ha desenvolupament de llavis majors i menors i canvis en la mucosa vaginal. Comença l'olor corporal característica.	Continua l'augment de la grandària testicular (3,3-4 cm). S'inicia el creixement longitudinal del penis. Augmenta el borrisol pubià i s'inicia el borrisol axil·lar.
Estadi IV	Augmenta el desenvolupament del teixit mamari i l'arèola sobresurt. Apareix el borrisol pubià de persona adulta i distribució horitzontal. Acene. Augmenta la grandària del coll uteri. Pot tenir lloc la menarquia.	Grandària testicular (4,1- 4,5 cm). Continua el creixement en longitud i diàmetre del penis. Borrisol pubià en quantitat normal. Augmenta el borrisol axil·lar i de la resta del cos. Apareix la barba i l'olor corporal característica. Veu greu, acne i ejaculacions.
Estadi V:	Mames i arèoles de persona adulta. Menarquia.	Grandària testicular (4,5 cm). Genitals externs de persona adulta. Borrisol pubià i axil·lar de persona adulta. Espermatogènesi completa.

La taula permet constatar que allò que per a moltes persones profanes marca la transformació clau –la primera menstruació i la primera ejaculació– té lloc en un estadi molt avançat del procés (estadis IV i V).

Els ritmes de maduració

L'edat en la qual es comencen a manifestar els

canvis associats a la pubertat no és la mateixa en les noies que en els nois. Aquesta és una primera diferència atribuïble al sexe. En general, les noies arriben a la pubertat un o dos anys abans que els nois (com a norma, el procés pot començar en les noies als deu i onze anys i en els nois als onze i dotze anys). Sembla que la pubertat en les noies és més primerenca perquè la seva estirada i el desenvolupament del pit resulten molt visibles mentre que els canvis corresponents als nois –desenvolupament dels genitals– no ho són.

Hi ha, a més, importants diferències individuals relatives al començament de la pubertat i el seu ritme de progressió. Això fa que, en un grup de noies entre onze i tretze anys, o un grup de nois entre tretze i quinze anys, puguem trobar des d'impúbbers fins a individus amb una aparença física d'adults. Per aquest motiu, parlem d'adolescents precoços, en els quals la pubertat s'avança a la norma, i adolescents tardans, que arriben a la maduració amb retard respecte a la mitjana. La classificació anterior té sentit només pel que fa a la norma i aquesta norma canvia d'acord amb la història o les poblacions concretes. El 1871, a Estats Units, es considerava precoç una noia que començava a menstruar entre els 11,5 i els 12,5 anys. Avui l'edat mitjana de la menarquia a Espanya és de 12,5 anys.

Les diferències en la manifestació de la pubertat

estan unides a components genètics i poc associades a factors ètnics. No obstant això, hi influeixen els factors ambientals. Entre aquests, l'alimentació exerceix un paper fonamental. En concret, una mala alimentació retarda el creixement i la pubertat, encara que no la impedeix.

El nivell desigual de riquesa explicaria l'avançament o el retard de la pubertat quan establim comparacions entre països o entre classes socials. Malgrat les creences populars, el clima no sembla que influeixi decisivament en el començament de la pubertat. En relació amb aquests aspectes ambientals, des del final del segle XIX i al llarg del segle XX, l'edat mitjana en la qual comença la pubertat i es produeix l'estirada s'ha avançat considerablement.

Aquest avançament progressiu en la maduració física ha rebut el nom de tendència secular. En el nostre país, de 1956 a 2000, s'ha observat una tendència secular que suposa un augment de 9,6 centímetres en l'alçària.

Entre els factors ambientals, cal incloure també els factors psicològics. Així, no resulta nova la idea que la privació d'afecte produeix retards en el creixement físic en la infància i podria tenir semblants conseqüències en l'adolescència.

Pel que fa a les conseqüències de les situacions psicosocials en el desenvolupament, una dada sorprenent és la possible influència de conflictes

familiars en l'avançament de la pubertat, en concret, la menarquia en les noies. Encara no hi ha una confirmació clara d'aquest fet i, per tant, la seva possibilitat de generalització i explicació es manté en dubte.

Els canvis en el cervell

Gran part dels manuals sobre adolescència es limiten a descriure els canvis relatius a la pubertat i no fan esment dels canvis en el cervell, potser a causa del escàs nombre d'investigacions en aquest camp. No obstant això, gràcies als nous coneixements teòrics i noves tècniques d'estudi –per exemple, la ressonància magnètica– s'ha arribat a la conclusió que el cervell adolescent és diferent al del nen.

Dues diferències fonamentals sorgeixen de la comparació del cervell abans i després de la pubertat. Pel que fa les neurones, els cossos cel·lulars i les dendrites no canvien gaire en l'adolescència però sí que ho fan els axons, en concret, la seva mielinització. Aquest procés augmenta la velocitat de transmissió de la informació nerviosa en l'escorça frontal.

Quant a les connexions entre neurones, hi ha dos processos complementaris: la proliferació i l'eliminació de sinapsis. Durant la infantesa i la pubertat, es produeix un augment de les sinapsis a l'escorça prefrontal. Després de la pubertat, es

produceix una eliminació i reorganització d'aquestes sinapsis.

Pel que fa a l'estructura del cervell, entre els 3 i 15 anys es produeixen avenços significatius. Així, entre els 6 anys i la pubertat, el creixement es produeix fonamentalment en els lòbuls temporals i parietals, relacionats amb les funcions lingüístiques i espacials. El lòbul frontal continua desenvolupant-se durant l'adolescència fins a l'edat adulta.

Aquests canvis cerebrals s'han vinculat a transformacions en diverses àrees de la conducta. Així, les autores Blakemore i Choudhury apunten a la influència d'aquests canvis en el desenvolupament de funcions intel·lectuals executives, com ara l'atenció selectiva, la presa de decisions o la inhibició de respostes. El processament de la informació no és l'únic camp afectat pel desenvolupament cerebral.

Burunat ha assenyalat la coincidència entre la manca de maduresa de l'escorça prefrontal –i el corresponent dèficit de control inhibitori– i alguns trets psicològics d'aquest període, com la impulsivitat, l'increment de la recerca d'estímuls o les conductes de risc.

En la mateixa línia, altres estudis han trobat una diferència important entre el processament d'informació emocional de l'adolescent i de l'adult. En els adolescents, l'activitat de l'amígdala era

superior a la detectada en el lòbul frontal, i en canvi els adults presentaven el patró invers. Atès que l'amígdala està més relacionada amb l'emoció i el lòbul frontal amb el raonament, els autors suposen un comportament més visceral en els adolescents que en els adults. Sense negar aquestes explicacions, cal avançar cap a propostes multicausals a l'hora d'explicar conductes complexes, cosa que ens permet introduir l'apartat següent.

La relació entre canvis biològics i psicològics

Els canvis en l'aparença no deixen fred cap adolescent. Són una reelaboració de la seva imatge corporal i una interrogació sobre el seu atractiu. Aquests fets presenten implicacions en processos psicològics fonamentals, units especialment a la definició que fem de nosaltres mateixos, el grau de satisfacció amb aquesta definició i l'assumpció d'una identitat i un paper masculí o femení.

Cal bandejar la concepció segons la qual la biologia és un factor causal dels canvis psicològics o a la inversa. En conseqüència, quan ens referim al cos i a les seves transformacions, estem parlant d'alguna cosa més que de la seva dimensió biològica. L'accés al nostre cos no és mai immediat, sinó que la nostra experiència està intervinguda per un univers de representacions, imatges i símbols que articulen la història personal de cada subjecte amb el patrimoni cultural de la societat a la qual pertany.

La manera de viure les novetats pel que fa al cos està influïda no només per la seva aparició, sinó per altres trets psicològics de l'adolescent, per les reaccions de la família i companys i pels patrons culturals.

Dintre del conjunt de canvis que constitueixen la pubertat, la menarquia ha estat un dels aspectes més estudiats en relació amb les reaccions que suscita en les adolescents. L'espermaquia, o primera ejaculació, sembla passar més desapercebuda pels trets concrets del fet i perquè sovint té lloc mentre es dorm. La major part dels treballs estan d'acord a afirmar que la primera menstruació suposa un cert impacte emocional per a les noies i que el signe d'aquestes emocions és l'ambivalència.

Petersen va revelar que les noies es representen la menstruació com un esdeveniment que pot produir por, però també alegria. A més de les seves condicions com a fet físic, la menstruació significa l'accés a la categoria de dona davant la categoria de nena i, per tant, pot ser desitjada, ja que significa un nivell diferent i superior, o temuda perquè implica l'abandó de l'estat infantil.

L'impacte de la primera menstruació està moderat, al seu torn, pel moment en què apareix, per les reaccions de la família i de les persones que envolten l'adolescent, i pel mitjà cultural. Pel que fa al moment en què apareix la menarquia, les noies precoces semblen experimentar més dificultats. Un

altre aspecte igualment important és la informació prèvia que s'ha rebut sobre el fet.

Alguns estudis troben que les dones, quan recorden retrospectivament, admeten haver estat molt informades dels trets biològics, però no del seu significat personal. Diversos estudis troben també relació entre el desconeixement del mecanisme biològic de la menstruació i una actitud negativa.

Com més gran sigui el producte de la suma del desconeixement –i, per tant, la sensació de manca de control– respecte a la menstruació, l'ambient de secret que impedeix la seva manifestació en públic, els tabús culturals sobre la sang i la impuresa associada a la menstruació, i la utilització del cos de les dones com a objecte, major serà la probabilitat de reaccions negatives.

Una millor educació sexual, la possibilitat de manifestar la presència d'aquest fet en els ambients quotidians, la superació dels tabús i prejudicis sobre el cos i la sexualitat femenina obriran pas a considerar la menstruació tal com és: una manifestació que el desenvolupament segueix un curs normal i saludable.

Sens dubte, no només la menarquia o l'espermaquia criden l'atenció dels adolescents. Hi ha altres canvis corporals igualment decisius. Per exemple, l'aparició de l'acne en tots dos sexes, l'augment de pes i el desenvolupament mamari en les noies o l'aparició de borrissol facial, el canvi de

veu i l'augment del penis en els nois. Tots aquests canvis transformen la imatge que tenim i oferim de nosaltres mateixos.

La percepció del nostre cos forma part important del concepte que tenim de nosaltres mateixos i, alhora, influeix en la nostra autoestima. En l'adolescència, el sentiment de ser atractius es relaciona no només amb una autoestima alta, sinó també amb millors relacions amb els companys, els professors i els pares.

En relació amb la variable sexe, diferents investigacions han trobat que, al final de la infància i en l'adolescència, el grau de satisfacció amb l'aparença física es comença a diferenciar entre nois i noies: les noies mostren clarament menys satisfacció, cosa que al seu torn incideix en la seva autoestima. A les noies, els preocupa el que entenen com a excés de pes. En els nois també pot preocupar l'excés de pes però principalment els inquieta estar massa prim i, així, les seves dietes tenen com a finalitat engreixar-se.

Aquest és un dels índexs de la petjada de la cultura en la confecció d'una imatge ideal. Fonamentalment però no exclusivament en les adolescents, la comparació amb cànons de bellesa absurds i inassolibles pot comportar una imatge distorsionada d'elles mateixes, que en el seu vessant més greu pot ser un dels símptomes dels trastorns d'alimentació denominats anorèxia i bulímia

nerviosa.

La sexualitat

En relació amb la sexualitat, hem de començar fent tres reflexions bàsiques generals. Primer, la sexualitat inclou tot el nostre ésser corporal, psicològic i social; segon, les persones som éssers sexuats des del naixement fins a la vellesa, i tercer, la sexualitat no es relaciona només amb la reproducció, sinó que significa una forma de viure la tendresa, la comunicació, els afectes o el plaer.

Com a període general de canvis, l'adolescència també implica transformacions en aquest terreny. Hem vist ja com les novetats biològiques comporten una nova representació del nostre cos i una nova definició de qui som. La sexualitat formarà part d'aquesta nova identitat dels adolescents i, de fet, poden sentir-se més preocupats per aspectes relacionats amb la seva personalitat que pels mateixos actes sexuals: fer el ridícul, posar-se en evidència, descobrir la pròpia incapacitat davant dels altres, tenir por que els altres se'n riguin de nosaltres, que solen tenir més importància que les decisions racionals que tenen a veure amb la sexualitat. Aquest fet mostra aspectes psicològics de la sexualitat en els quals progressaran els adolescents: seguretat en ells mateixos, habilitats de relació amb els altres, desinhibició.

Tant si els adults ho admeten com si no, els

adolescents manifesten comportaments sexuals. Ja abans de la pubertat, apareixen les fantasies i els somnis eròtics. En l'adolescència, aquestes fantasies impliquen un mitjà d'experimentació mental sense riscos i poden utilitzar-se per potenciar l'excitació sexual. La masturbació, present ja en la infància com a autoestimulació dels genitals i altres zones erògenes, és la principal manifestació sexual en l'adolescència.

Malgrat els tabús que han envoltat la seva pràctica, l'autoerotisme exerceix funcions positives: ajuda a conèixer el funcionament sexual i és un mitjà per alleujar la tensió sexual. La freqüència de la masturbació sembla estar subjecta a diferències culturals i de gènere: els barons més que les dones i, per exemple, els llatinoamericans menys que els suecs. Les carícies constitueixen una forma d'iniciar les relacions sexuals i permeten conèixer-se i conèixer l'altre.

Pel que fa a les relacions sexuals completes, l'edat mitjana a Espanya se situa entorn dels 18 anys, segons l'Informe *Juventut a Espanya* 2004. L'informe de 1996 oferia també algunes dades interessants sobre les variables que es correlacionen amb una iniciació sexual més primerenca o tardana. En el quadre següent, podem veure els factors que afavoreixen una iniciació sexual més tardana:

El model d'innovació més tardana

Ser dona + pertànyer a una família amb status alt o mitjà + perllongar els estudis a la universitat + haver estudiat en un centre religiós + percebre un major control patern en els horaris, els amics i la intimitat eròtica en la llar familiar + ésser catòlic practicant.

Aquest retrat, i el seu complementari, posa de manifest l'entramat de dimensions de gènere, familiars, socials, educatives i religioses que influeixen en els comportaments sexuals dels adolescents. En general, els nois i les noies mostren patrons tradicionals estereotipats pel que fa a la sexualitat, que es veuen temperats a mesura que augmenta el nivell d'estudis i l'edat de la mostra.

Així, per exemple, els nois accepten més la seva sexualitat, diuen dur la iniciativa, masturbar-se més i sentir-se millor després de fer-ho, no necessitar estimar per tenir relacions sexuals, en general tenen la seva primera relació sexual més sovint amb una persona desconeguda i presenten actituds més desfavorables davant els anticonceptius.

Per la seva banda, les noies valoren menys el coit, accepten menys la seva sexualitat, diuen que la iniciativa la du la seva parella, no ofereixen dades sobre masturbació, necessiten estimar per mantenir relacions sexuals, van tenir la seva primera relació amb la parella i manifesten actituds favorables

davant els anticonceptius.

Les pràctiques sexuals amb altres persones poden tenir diferents orientacions. L'heterosexualitat seria l'orientació sexual més freqüent. No obstant això, oblidem que hi ha joves homosexuals i joves bisexuals. Les xifres que ofereix l'IJE 2004 sobre relacions homosexuals són del 3,4 per cent per a nois i el 2 per a noies. Sabem així que no és un fet tan excepcional com pot pensar-se, tenint en compte que moltes vegades roman ocult. Aquest ocultament té greus repercussions: els adolescents homosexuals poden presentar problemes de salut mental, la causa dels quals no és l'orientació sexual sinó l'aïllament i l'estigma social que encara implica pertànyer a aquesta categoria.

L' enamorament

En l'adolescència també pren un nou impuls la sensació d'enamorament, la imaginació romàntica i les fantasies sentimentals. L'enamorament i l'amor compleixen en l'adolescència funcions positives, de manera comparable a les que compleixen l'amistat. Ajuden els adolescents a portar a terme les funcions següents: desenvolupar la seva personalitat, definir-se millor i acceptar el seu cos i la seva identitat sexual, arribar a ser autònoms pel que fa a les afeccions infantils i conjuguar la tendresa i la sensualitat.

Aquestes experiències també donen lloc a

situacions en les quals predomina l'ansietat, la insatisfacció, la desil·lusió o el patiment. Totes aquestes sensacions –les més agradables i les que no ho són tant– augmenten el coneixement de l'adolescent sobre un aspecte important de la vida i s'experimenten totes a partir del sedàs de la cultura expressada en novel·les, pel·lícules de cinema i televisió, parelles populars.

En la mateixa direcció, l'experiència de la sexualitat està influïda pel context social dels joves. La societat adulta desenvolupa un doble joc d'ocultació i sobreexposició, prohibició i sobrevaloració que, lluny d'aportar una guia als adolescents, els confon encara més. La família, en concret, proporciona a les persones informació sobre la seva condició d'home i dona, els papers de gènere, l'atractiu físic i la sexualitat des del moment del naixement. Pel que fa als papers de gènere i la sexualitat els pares semblen seguir reforçant en l'adolescència els patrons més tradicionals: permeten més transgressions als nois o tenen menys expectatives sobre l'èxit acadèmic de les noies.

D'altra banda, la família i la institució educativa prepararien el terreny per a un millor desenvolupament psicològic si actuessin contra el desconeixement dels fets en la seva faceta biològica i, fonamentalment, en la seva faceta d'experiència personal. Pel que fa al terreny educatiu formal, comptem en aquest moment amb la inclusió

d'aquests coneixements per mitjà de l'educació afectiva i sexual. Amb aquesta finalitat, s'han publicat a Espanya treballs excel·lents, que resulten de gran ajuda per als mestres i els professionals de la psicologia i la psicopedagogia. Entre d'altres, cal citar les obres de Centerwall, Font, López, López García, Marinis i Satisfà, Moreno i altres.

L'escola hauria de continuar avançant en aquest camí i preocupar-se pel currículum implícit en els seus ensenyaments, en els seus espais, en les activitats que du a terme en els descansos, ja que formen part molt important del que les noies i els nois aprenen sobre la seva definició com a dones i homes.

Els amics també influeixen a través de la informació que intercanvien i les actituds que adopten. Aquesta influència pot resultar positiva o negativa. Els adults pròxims poden igualment influir en els adolescents de manera positiva o negativa. Els adults haurien de concedir a la pubertat la importància que realment té i no infravalorar els esforços d'adaptació que requereix per part dels adolescents. Ridiculitzar-los o menysprear la seva preocupació pel físic són comportaments sense sentit.

UNA ALTRA MANERA DE PENSAR

El pas de nena a adolescent no només es reflecteix en els evidents canvis físics. Els adolescents ens sorprenen amb el seu interès, argumentacions i preguntes sobre el món personal i social. Dialogar-hi no és conversar amb un nen. Els adolescents inclouen aspectes de la política, de les relacions personals, de la religió, de la música que abans apareixien en menor grau i, sobretot, de forma diferent. Aquesta singularitat prové d'una forma de raonar específica de l'adolescència que abordem a continuació.

Les capacitats de raonament

L'obra clàssica fonamental sobre el pensament en aquestes edats, *De la lògica del nen a la lògica de l'adolescent*, la van publicar Inhelder i Piaget el 1955. Hi afirmaven que el caràcter fonamental de l'adolescència és la inserció de l'individu en la societat dels adults. Aquesta inserció suposa: primer, considerar-se igual que els adults i jutjar-los en un pla d'igualtat i reciprocitat; segon, traçar un programa de futura vida, i finalment, reformar la societat on s'ha d'inserir.

Aquesta entrada en el món adult requereix instruments intel·lectuals i afectius diferents als que utilitzen els nens. La novetat central en el pensament de l'adolescent serà la capacitat de reflexionar més enllà del present, és a dir, prendre com a objecte del raonament situacions que poden no haver-se encarnat encara en la realitat. Els nens raonen sobre "l'ací i l'ara"; els adolescents raonen a més sobre "allí i llavors", "enlloc", "mai", "encara no".

L'adolescent construeix així teories –representacions abstractes del que és real i el que és possible– i sistemes –conjunts de coneixements organitzats. Com il·lustren Inhelder i Piaget, hi ha nens enamorats; no obstant això, el que distingeix un adolescent enamorat d'un nen és que el primer complica els seus sentiments mitjançant la construcció d'una novel·la o la referència a ideals socials o literaris. L'adult pot trobar ingènues, poc originals o profundes les teories adolescents. No obstant això, signifiquen l'emergència d'una nova capacitat intel·lectual que li servirà a l'adolescent per raonar sobre ell mateix i sobre la societat i, finalment, com que la lògica no és aliena a la vida, li servirà també per actuar.

Posem ara un exemple de com raonen davant un problema nens de diferents edats i un adolescent típic. Imaginem que els proporcionem una balança de dos braços, un conjunt de pesos que poden

penjar-se a diferents distàncies i els demanem que posin l'aparell en equilibri. D'acord amb Inhelder i Piaget, els més petits (3-5 anys), comencen per equilibrar la balança sense utilitzar els pesos, mantenint-la recta ells mateixos. Després, a força de tempteigs, descobreixen que cal col·locar pesos en els dos costats i que el nombre de peses ha de ser semblant.

Els nens de 8 anys, aproximadament, s'adonen que en l'equilibri de la balança no només intervé la quantitat de pes sinó la distància respecte al fulcre del qual es penjen les peses.

A partir de l'adolescència aconseguixen coordinar pes i distància i prenen consciència que com més distància, més pes. Veiem així que la llei general que permet explicar el funcionament de la balança només es descobreix en l'adolescència. Anteriorment, el nen només explica i resol cada cas que se li presenta.

A més, si tenim en compte la seva actuació, observarem una altra diferència crucial: els més grans pensen primer en les diverses maneres possibles d'equilibrar l'aparell i després van posant-les a prova. Els petits pensen en una manera d'equilibrar-lo i ho proven. Si falla n'imaginen una altra i així successivament.

Amb aquest exemple hem volgut mostrar les diferències entre un tipus de pensament concret i un tipus de pensament formal. De forma més

exhaustiva, exposem ara les quatre característiques del pensament formal.

Primer, raonar sobre possibilitats. El nen s'aproxima a bona part dels problemes conceptuals fent servir directament les dades concretes i tan ràpid com sigui possible. En canvi, l'adolescent examina el problema amb cura per intentar determinar totes les solucions possibles i només en un segon moment tracta de descobrir quina d'aquestes s'ha convertit en real en aquest cas particular.

Segon, raonar sobre el futur. El futur s'inclou en el món de les possibilitats i, per tant, això faculta l'adolescent a pensar-hi més i de forma més metòdica. Això implica una major capacitat de planificar abans d'actuar i de controlar el seu comportament a partir de reflexions prèvies.

Tercer, raonar sobre hipòtesis. Els nens estableixen les proves a partir de les dades concretes que se'ls proporcionen, i elaboren les conclusions com una generalització parcial dels resultats que han trobat. Els adolescents parteixen, sens dubte, d'una inspecció de les dades del problema, però a continuació el seu raonament gira entorn d'una teoria o explicació hipotètica que pugui ser la correcta. D'aquesta manera, el que se sotmet a prova no és ja una representació concreta de la realitat, sinó una elaboració conceptual. A partir d'aquesta es dedueix prèviament quins fenòmens empírics han

de produir-se o no en la realitat, i després es passa lògicament a comprovar si els fets predits tenen lloc efectivament.

I quart, raonament sobre el raonament. Les operacions formals es basen fonamentalment en el llenguatge. Les hipòtesis, les elaboracions conceptuals, només poden expressar-se en frases. Així, l'adolescent no raona sobre la realitat, sinó sobre el seu raonament traduït en proposicions lingüístiques.

Gran part de les investigacions posteriors a les realitzades per Inhelder i Piaget han verificat el canvi qualitatiu predit per aquests autors en la forma de raonament. S'ha corroborat que la diferència entre el raonament infantil i l'adolescent resideix en la capacitat de pensar sobre el món del possible. Això suposa, per exemple, l'habilitat de raonar sobre afirmacions condicionals. El raonament formal també implica raonar sobre premisses que sabem falses –"si es posa un objecte en aigua bullint, es refredarà"– o que van contra les nostres creences.

No obstant això, han aparegut dubtes sobre diversos trets del pensament formal: apareix de sobte o gradualment?, es deu a canvis biològics o socials?, el presenten totes les persones entre 11 i 18 anys, independentment de diversos factors com les característiques individuals, l'escolarització, la cultura? Pel que fa a la cultura, els trets del tipus de raonament d'una persona que pertany a una cultura

tradicional s'allunyen dels que defineixen el pensament formal. Aquesta i altres dades ens porten a prendre consciència del fet que el pensament formal és producte d'un tipus de cultura i, fonamentalment, de l'escolarització. Aquestes diferències no comporten superioritat o inferioritat intel·lectual entre grups humans culturalment diversos, sinó la utilització d'aproximacions diferents a l'hora de solucionar problemes diferents.

A la llum de les diverses crítiques que reduïen la generalitat del pensament formal, el mateix Piaget va matisar que "tots els subjectes normals arriben, entre els 15-20 anys, a les operacions i a les estructures formals, però hi arriben en terrenys diferents, i aquests depenen de les seves aptituds i de les seves especialitzacions professionals". En realitat, ja el 1955 Inhelder i Piaget es van encarregar de deixar clar el que tantes vegades els han reclamat els seus crítics posteriorment: "És indispensable un cert mitjà social per a l'actualització d'aquestes possibilitats. Aquesta actualització pot llavors accelerar-se o alentir-se en funció de les condicions culturals i educatives".

En resum, en l'adolescència es produeixen canvis en el pensament en la direcció apuntada per Inhelder i Piaget. No obstant això, aquesta transformació és més progressiva, menys generalitzada en la població i més dependent dels

problemes concrets i de la intervenció socioeducativa del que creïem fa cinquanta anys.

El processament de la informació

Fins ara hem descrit el progrés dels adolescents quan s'enfronten a problemes de raonament. Ara ens interessarem per com rep, percep, recorda i utilitza la informació. Des d'aquesta perspectiva, en l'adolescència trobem avenços en tres elements fonamentals del processament de la informació: la capacitat de processament, l'augment del coneixement en diversos dominis i l'autoregulació cognitiva.

Pel que fa a l'augment de la capacitat de processament, alguns autors han reinterpretat els avenços definits pels estadis piagetians com un augment gradual de la capacitat de processament total, anomenat espai mental o espai M, o de l'espai d'emmagatzematge a curt termini. Aquesta capacitat augmenta sobretot a causa de factors maduratius i implica la possibilitat d'atendre i mantenir en la memòria un major nombre d'elements del problema.

Quant a l'atenció, els adolescents tenen més capacitat d'atenció selectiva –centrar-se en la informació rellevant i ignorar la irrellevant– i d'atenció dividida –atendre dues informacions alhora. Pel que fa a la memòria, s'han trobat canvis en la memòria de treball, que és la que manté la

informació mentre s'hi opera.

D'altra banda, els canvis en les habilitats cognitives adolescents no només s'han d'atribuir a un augment de la capacitat dels sistemes de memòria, sinó a una major velocitat i automatització en el processament de la informació. Això significa que els adolescents processen la informació més ràpidament i així poden portar a terme més processos cognitius quan s'enfronten a una tasca. En l'adolescència els processos cognitius bàsics arriben al seu nivell de maduresa funcional.

Aquesta major eficàcia en el processament implicarà també canvis en l'ús d'estratègies. En general, el funcionament estratègic segueix un patró evolutiu comú: al començament, l'estratègia està absent, més tard es produeix sota una estimulació externa, i després apareix espontàniament en la conducta del subjecte. Encara que en l'adolescència i en l'edat adulta es continua ampliant el repertori d'estratègies relacionades amb l'aprenentatge de material significatiu complex, les millores en les estratègies d'atenció i de memòria es deuen en molts casos a un ús més estable, generalitzat i eficaç de les que ja s'han après.

Tots aquests avenços en l'atenció, la memòria i les estratègies, juntament amb els progressos en el domini de la lògica, comporten una modificació de les estratègies de solució de problemes específics.

Aquests progressos —quantitat d'informació

processada, recursos d'atenció, velocitat de processament, funcionament estratègic— es relacionen estretament amb el segon factor al qual al·ludíem: els canvis en el coneixement. En aquest sentit, són ja clàssics els estudis de Chase i Simon del 1973 que demostraven les relacions entre ser expert o no en un domini —en aquest cas, els escacs— i l'actuació de la memòria.

Fins ara, hem dit que els adolescents augmenten les seves possibilitats d'utilitzar el pensament lògic i reflexiu. Això però no significa que sempre ho posin en pràctica. Podríem parlar d'un pensament de l'adolescent més lligat a situacions pràctiques que inclou un raonament intuïtiu i un procés de presa de decisions.

El pensament intuïtiu i la presa de decisions

El raonament intuïtiu, també anomenat heurístic, no segueix el llarg procés deductiu que caracteritza el pensament formal. El pensament intuïtiu basa en la confecció d'una idea ràpida a partir d'experiències anteriors, sentiments i motivacions inconscients. Klaczynsky ha desenvolupat diverses investigacions sobre el pensament intuïtiu en adolescents de diferents edats (13-16 anys) i ha arribat a la conclusió que, encara que amb l'edat s'utilitza més la lògica, gran part dels adolescents no tenen problemes a acceptar arguments qüestionables si tenen raons intuïtives

per fer-ho.

El que resulta encara més interessant és que el seu ús de la lògica depèn de les seves creences. Per exemple, pel que fa als sentiments religiosos, l'autor ha trobat que els adolescents són més capaços de trobar els errors lògics de l'argumentació quan jutgen una conclusió desfavorable respecte a la seva religió que quan la conclusió és favorable a les seves creences. A més desqualifiquen les conclusions desfavorables com a no fiables, impossibles o totalment errònies. Aquesta tendència no desapareix en l'edat adulta.

Aquestes dades no han d'encoratjar el pessimisme enfront del desenvolupament intel·lectual. En primer lloc, les capacitats lògiques existeixen i es desenvolupen a mesura que transcorre l'adolescència. En segon lloc, el raonament intuïtiu és eficaç en moltes situacions. En tercer lloc, també sabem que, quan els adults o els companys ajuden l'adolescent, aquest és capaç de fer una anàlisi lògica.

Què succeeix quan l'adolescent pren decisions? Qualsevol presa de decisió inclou diferents passos: identificar el ventall de possibilitats; analitzar les conseqüències de cada elecció; avaluar en quina mesura és probable i desitjable cada conseqüència, i integrar les informacions anteriors.

Les habilitats necessàries relacionades amb cada pas d'aquest procés de decisions varien amb l'edat.

D'acord amb Keating, els adolescents imaginen més possibilitats, anticipen millor les conseqüències i avaluen de forma més integrada tota aquesta informació. De fet, els adolescents grans s'assemblen molt als adults a l'hora de prendre decisions.

Per què llavors els joves assumeixen més riscos? Sembla que això es deu més a les seves valoracions sobre què resulta desitjable. En l'exemple del consum de drogues, Arnett opina que un adolescent assumirà el risc perquè li atreu més la recerca de sensacions i li preocupa més mostrar-se tímid enfront dels seus amics, i no perquè porti a terme un procés de decisió diferent a l'adult.

L'orientació escolar i vocacional a secundària pot ajudar l'adolescent a desenvolupar estratègies per prendre decisions. D'acord amb Luque, la persona que orienta ha d'informar sobre com obtenir la informació necessària per optar i, a continuació, guiar la presa de decisions a través de procediments que permetin manejar aquesta informació, per tal que l'adolescent busqui imaginativament les diverses possibilitats d'opció que es presenten i triï estratègicament l'opció més avantatjosa.

En el cas de l'orientació vocacional, cal tenir en compte els diversos factors que afecten la forma amb la qual l'adolescent fa plans de futur i els intenta portar a terme, partint de situacions

d'incertesa respecte a ell mateix i al món laboral al que pretén arribar.

El coneixement social

Al llarg de la vida, el nostre funcionament intel·lectual no progressa només en el desenvolupament d'habilitats lògiques o teories sobre el món físic, sinó sobretot en la comprensió de situacions relacionades amb les persones, amb les seves idees, els seus sentiments i les seves conductes. Aquesta comprensió resulta vital, a més, per prendre decisions sobre la nostra actuació.

El camp d'estudi de la cognició social tracta de conèixer com avancem en la comprensió de nosaltres mateixos, les relacions interpersonals, les institucions i els costums socials i altres objectes de coneixement interessants des del punt de vista social. Abordarem ara tres aspectes fonamentals en l'evolució del coneixement social: el jo i els altres, el processament de la informació social i el funcionament social.

En relació amb el coneixement del jo i els altres ens limitarem a descriure com es modifica el coneixement sobre les altres persones, és a dir, les "teories implícites de la personalitat". Així Shantz ha resumit esplèndidament aquests avanços: abans dels 7 o 8 anys, els nens conceben les persones com podria fer-ho un demògraf o un conductista, és a dir, definint-les per les seves conductes observables

i per les condicions ambientals. Durant la infància, es tracten les persones com un teòric dels trets de la personalitat, adscriuint les constàncies sense qualificar.

Al començament de l'adolescència, emergeix una concepció més interactiva, en la qual les persones i les seves conductes es consideren tenint en compte tant les característiques personals, com els factors de situació. A més, els adolescents no només són capaços d'integrar trets externs i interns en la descripció d'altres persones, sinó que són conscients que la barreja de característiques és singular en cada individu, i també que qualsevol personalitat pot presentar aspectes contradictoris o donar lloc a impressions falses.

El coneixement de les altres persones implica no només descriure com són i com actuen, sinó també desenvolupar habilitats per veure el món com aquestes el veuen. Selman va desenvolupar una teoria ja clàssica sobre l'adopció d'una perspectiva social. En el seu model es preveuen cinc nivells (0, 1, 2, 3, 4) definits pel concepte de persona i el concepte de relacions entre persones que predominen. Només a partir del tercer nivell –7 a 12 anys– es pot superar una perspectiva egocèntrica i comprendre que la gent pensa o sent de forma diferent a un mateix.

Els dos últims nivells assenyalen la capacitat de considerar les situacions des de la perspectiva d'un

tercer imparcial i de concebre el sistema social com una construcció de perspectives convencionals en què tots els membres participen en un sistema de relacions mútues. Els dos nivells que acabem de descriure poden començar a desenvolupar-se en la infància mitja (10 anys) i concloure la seva adquisició en l'edat adulta.

El coneixement de quines són i com progressen aquestes habilitats sociocognitives pot ajudar l'equip de mestres i els professionals mèdics, ja que tenen relació amb la capacitat per posar-se en el punt de vista dels altres, faciliten l'empatia, el control de l'agressivitat i la recerca de solucions als conflictes socials, amb la salvaguarda que la relació entre aquestes habilitats i la conducta no és directa.

Una actuació social competent o la inadaptació social es relacionen amb la forma com es processa la informació social. Encara que l'estudi d'aquests processos d'anàlisi i solució de problemes socials s'ha portat a terme fonamentalment amb nens, s'han observat canvis quan s'acosta l'adolescència. El repertori de possibles respostes s'amplia en les persones més grans segons la seva major experiència en la interacció social, alhora que es coneixen millor les conseqüències de cada acció. En primer lloc, es comprova una millora en l'anàlisi de les situacions en augmentar les capacitats d'atenció. En segon lloc, una comprensió més profunda dels altres facilita una interpretació més adequada de les situacions.

Els estudis sobre adopció de perspectives o estratègies d'actuació en situacions socials poden servir de guia a l'hora de dissenyar programes o activitats d'aprenentatge psicosocial que resulten essencials per al desenvolupament personal i del grup adolescent. A més funcionen com a eina de prevenció enfront de comportaments lesius per al mateix adolescent (aïllament, drogodependència) o per a altres persones o grups (prejudicis, delinqüència).

Un altre aspecte fonamental en el coneixement social és el coneixement de les institucions i els costums socials. Durant la infància i l'adolescència assistim a un progrés gradual en la comprensió de la política, l'economia, la nacionalitat o les creences religioses. Delval ha resumit molt encertadament els progressos en la comprensió del món social i ha assenyalat tres aspectes fonamentals.

En primer lloc, la societat no es concep ja com una agrupació d'elements que funcionen aïlladament, sinó de sistemes múltiples en interacció i amb repercussions recíproques. Per exemple, el funcionament del sistema econòmic es veu influït i al seu torn repercuteix en la política.

Segon, els sistemes socials no constitueixen realitats estàtiques, al contrari, l'evolució i el canvi històric són elements bàsics de la realitat social. Aquesta característica es relaciona amb les noves capacitats de pensament hipotètic dels adolescents

que, en aquest terreny, els fa concebre i desitjar transformacions de l'ordre social que no es plantegen en edats anteriors.

I tercer, el món social no s'explica fonamentalment per mitjà de les accions de persones concretes, sinó com a resultat de relacions abstractes, neutres i despersonalitzades. Per exemple, un conflicte entre nacions no ha de relacionar-se necessàriament amb els trets o intencions personals dels seus mandataris, sinó més aviat amb un vast entramat d'interessos de diferents tipus, la comprensió dels quals pretén integrar marcs de referència mútuament influents.

Cal subratllar que els avanços en el coneixement de la realitat social no estan, ni de bon tros, garantits en l'adolescència i que la tasca educativa ocupa un paper fonamental en el seu assoliment.

UNA NOVA DEFINICIÓ D'UN MATEIX

Les transformacions físiques i intel·lectuals provoquen i alhora possibiliten la necessitat de portar a terme reajustaments en l'anterior identitat infantil i així avançar cap a una nova definició personal. Els adolescents es pregunten qui són ara i van confeccionant a poc a poc una resposta.

El desenvolupament de la identitat

A partir dels 11 o 12 anys, els nens i les nenes assisteixen a canvis en el seu aspecte físic, tenen noves inquietuds intel·lectuals, es converteixen en objecte de mirades i comportaments diferents per part dels altres i afronten noves situacions. Totes aquestes transformacions provoquen la necessitat de canviar la definició personal enfront d'un mateix i els altres. En relació amb aquesta tasca cal assenyalar cinc qüestions generals prèvies.

Primer, la construcció de la identitat s'associa a processos que comencen en la primera infància i prossegueixen al llarg de tota la vida. Els bebès comencen molt aviat a percebre les seves sensacions i desitjos com un element propi i diferenciat del món extern. Igualment s'adonen de la seva capacitat

per produir canvis en aquest món físic i influir en les persones i, aproximadament, al cap d'un any són capaços de reconèixer que la imatge que els presenta el mirall és la seva.

Segon, la formació de la identitat en l'adolescència serà una fita que es trigarà un temps a assolir, ja que implica fer eleccions sobre qüestions fonamentals. Hauríem de reflexionar sobre el ritme de la nostra societat i la necessitat de mantenir un ritme pausat en el desenvolupament dels processos psicològics, amb la finalitat de no concebre expectatives irrealistes sobre la velocitat d'alguns canvis en els adolescents.

Tercer, el desenvolupament de la identitat comporta així l'elecció de: un conjunt de valors i creences (aspecte ideològic); un conjunt de fites educatives i professionals (aspecte ocupacional), i una orientació de gènere que influeix en els models de relació entre dones i homes (aspecte interpersonal).

Quart, la construcció d'una identitat no es recolza només sobre l'individu, sinó que està afectada per la seva xarxa de relacions familiars, d'amistat, pel seu entorn educatiu i cultural.

I cinquè, la crisi d'identitat adolescent no és sinònim de patologia. No obstant això, comporta un període de desequilibri momentani en el qual té cabuda la inseguretad, la por i l'ansietat.

Qui sóc jo?

Quan parlem d'autoconcepte i autoestima ens referim al conjunt de percepcions que tenim i a les avaluacions que fem sobre nosaltres mateixos. Aquestes descripcions d'un mateix poden ser de tipus general –autoconcepte general– o estar relacionades amb la nostra actuació en àrees o contextos específics –autoconceptes acadèmic, social, físic, afectiu. En l'apartat dedicat al desenvolupament intel·lectual, hem parlat de la capacitat adolescent de crear teories. L'autoconcepte es podria entendre com una teoria sobre un mateix. En l'adolescència l'autoconcepte varia en quatre aspectes fonamentals.

Primer, es produeix un augment de la introspecció, la reflexió conscient sobre un mateix, relacionada amb les noves capacitats intel·lectuals.

Segon, en comparació amb edats anteriors, la definició d'un mateix es concentra en major mesura en els aspectes interiors de la persona. Això significa que en la infància s'inclouen en la definició fonamentalment aspectes físics o comportamentals i, en l'adolescència, característiques de personalitat, sentiments, creences polítiques, valors personals, ubicació en els grups socials.

Tercer, es produeix una presa de consciència de la multiplicitat d'aspectes que integren el nostre jo, i de la possible existència de conflictes. Així,

l'adolescent percep que pot actuar de manera diferent segons el mitjà en què es trobi i com l'adopció d'aquests papers diferents pot resultar incoherent o contradictòria.

I quart, l'adolescent, de la mateixa manera que genera diverses possibilitats sobre les causes d'un fenomen físic, també reflexiona sobre diferents maneres possibles d'ésser o comportar-se i dibuixa un jo ideal. Aquest aspecte implica una projecció personal cap al futur, que no es produeix en períodes anteriors.

Aquests avenços no es produeixen simultàniament en començar l'adolescència sinó que apareixen a mesura que transcorre el període. Així, la consciència de la contradicció entre els diferents papers seria més comuna en l'adolescència mitjana, mentre que, en l'adolescència tardana, assistiríem a la integració d'aquestes diverses maneres de pensar i actuar en una personalitat coherent amb les seves adaptacions a situacions específiques.

Les percepcions i avaluacions de nosaltres mateixos reben el nom d'autoestima. L'avaluació de qui som o com actuem pot ser més o menys positiva o negativa i així parlem d'autoestima negativa o baixa, o bé d'autoestima positiva o alta.

Pel que fa a les fluctuacions en l'autoestima, diferents estudis indiquen que l'autoestima es manté estable durant el transcurs de l'adolescència, encara que aquesta estabilitat no es produeix en tothom. Hi

ha un tret que sembla influir en aquest probable canvi en el nivell d'autoestima: el gènere. Així, s'ha trobat que, una vegada iniciats els canvis puberals, l'autoestima dels nois és més elevada i augmenta a mesura que progressen cap a l'edat adulta, mentre que l'autoestima de les noies és menor i disminueix al llarg de l'adolescència.

Els diferents estatus d'identitat

La identitat es basa en la vivència d'arribar a ser persones dotades de coherència, diferenciades de la resta i amb continuïtat al llarg del temps. En l'adolescència, la consecució d'una identitat definida i pròpia depèn de sentir una continuïtat progressiva entre allò que l'adolescent ha estat durant els llargs anys de la infància i el que promet ser en el futur, entre el que pensa que és i el que percep que els altres veuen en ell i esperen d'ell.

D'acord amb Erikson, els joves han d'enfrontar-se als seus canvis interns de tipus biològic i cognitiu i compaginar-los amb les seves noves relacions socials i les demandes poc clares que reben de la societat adulta. Alguns adolescents no aconsegueixen formar un concepte d'ells mateixos que encaixi de manera realista amb les seves característiques personals i amb el mitjà on viuen. En aquest cas, podem afirmar que l'adolescent es troba en un moment de difusió de la identitat.

Les conseqüències d'un estatus difús

Un sentiment d'aïllament. No aconsegueix establir relacions íntimes i desitja distanciar-se dels altres com una forma de combatre la por a perdre la seva identitat.

La pèrdua de la perspectiva temporal. Tem el canvi i es resisteix a planificar el futur, fet que desemboca o bé en una paràlisi absoluta o en la recerca d'accions immediates.

La incapacitat d'aprendre. Mostra una escassa concentració en l'estudi o en el treball o bé se centra exclusivament en una activitat.

Una identitat negativa. Rebutja els valors transmesos fins a aquest moment per la seva família o pel seu entorn social.

Després de l'obra d'Erikson, J. Marcia, en el seu intent de fugir de la dicotomia proposada per Erikson i aportar dades normatives basades en investigacions empíriques davant l'ús exclusiu per part d'Erikson de l'experiència clínica, va definir quatre tipus de categories que integren les ja descrites per Erikson en relació amb la consecució o difusió de la identitat. Les categories descrites per Marcia sorgeixen de la consideració de dos aspectes: si els adolescents han experimentat un període de crisi o exploració, dedicat a reflexionar sobre opcions vitals passades i futures, i si han establert algun compromís amb una opció determinada.

Les categories de difusió i de consecució de la identitat es defineixen per l'absència o presència

conjunta dels dos aspectes. Així, en la difusió, ni s'ha experimentat la crisi ni s'ha establert cap compromís; una identitat assolida implica, al contrari, haver deliberat sobre les opcions i haver fet una elecció. Marcia afegeix una categoria d'identitat hipotecada –els adolescents no s'han plantejat opcions, però han pres decisions basades en les eleccions d'altres persones significatives per a ells– i una categoria de moratòria o ajornament –els adolescents estan experimentant una crisi i encara no han establert un compromís ferm amb cap opció.

Encara que aquestes quatre categories tracten de reflectir el procés de construcció de la identitat en l'adolescència, sabem que en aquest període són més comunes la difusió de la identitat i la identitat hipotecada, mentre que en la joventut s'avançaria cap a la moratòria i la consecució d'identitat, encara que continuï havent-hi un percentatge important de persones en l'estadi d'identitat hipotecada.

Aquestes diferents categories d'identitat s'associen amb trets de la personalitat. Així, tant les persones amb difusió d'identitat, com amb una identitat hipotecada aconseguen nivells de raonament moral inferiors als que es troben en fase de moratòria o consecució d'identitat. En el mateix sentit, la dependència està més relacionada amb les dues primeres categories i l'autonomia amb les dues últimes.

Aquests diversos estils o moments en la construcció de la identitat tenen un significat diferent segons les diferències culturals o de gènere. En les dones, una identitat assolida implica competència, asserció i anticonvencionalitat; una dona amb identitat hipotecada pot sentir-se bé en l'àmbit domèstic i no fora de la llar. La correspondència entre l'estereotip tradicional femení i la identitat hipotecada explica que, per a les dones, sigui tan positiu tenir una identitat hipotecada com assolida, i que tenir una identitat en moratòria o assolida signifiqui una gran càrrega d'ansietat relacionada amb la por a l'èxit.

Pel que fa a les diferències culturals, podríem preguntar-nos quin sentit té parlar d'opcions o eleccions vitals en societats molt tradicionals. Podríem així considerar la possibilitat que la lleugeresa del trànsit adolescent, trobada per Mead a Samoa i per altres autors en cultures amb ritus de pas, es deu en part a l'absència d'opcions i a l'existència de camins vitals ja traçats pel grup i que els adolescents han de seguir.

Un problema diferent pel que fa a la construcció de la identitat es planteja en els grups ètnics minoritaris. Els joves d'ambdós sexes que pertanyen a aquests grups han d'elaborar una identitat ètnica que també forma part de la seva identitat individual. Phinney ha elaborat un model d'estadis: seguint la classificació de Marcia, en el

primer estadi, adolescència primerenca, els adolescents o bé no s'interessen per la qüestió ètnica o manifesten preferències cap al grup dominant; en un segon estadi, similar a la moratòria, exploren els seus referents ètnics, cosa que pot dur-los a un rebuig de la cultura dominant; finalment, com a resultat del procés anterior, comprenen i aprecien millor els trets de la seva cultura i arriben al nivell d'identitat assolida.

Els papers sexuals

Una de les dimensions fonamentals de la definició de les persones és el gènere: ser home o dona. Per identitat de gènere, entenem el resultat d'un procés evolutiu pel qual s'interioritzen les expectatives i normes socials relatives al dimorfisme sexual i que fa referència al sentit psicològic de l'individu de ser home o dona amb els comportaments socials i psicològics que la societat designa com a masculins o femenins.

El desenvolupament de la identitat de gènere, com a procés personal i grupal, s'inicia en el naixement i podríem dir que continua durant tota la vida.

L'adolescència sorgeix en un moment crucial ja que, en el seu si, es produeix una reelaboració de la definició pel que fa al gènere, unida al procés de desenvolupament de la identitat personal. Quins serien en una població jove espanyola els atributs

que identifiquen homes i dones? El treball d'Ortega i altres amb adolescents i joves entre 15 i 25 anys mostra que aquesta població assenyala, a l'hora de definir-se, característiques poc unides al sexe. Les diferències entre gèneres es troben en la correspondència entre aquests trets i els estereotips masculins i femenins. Així, la força física està més lligada a l'home, mentre que la bona presència afecta els homes i les dones. Curiosament, pel que fa a la intel·ligència, elles els superen. A partir d'aquestes dades, es van establir tres tipologies que impliquen tipus d'estereotips sobre el gènere. En cadascuna d'aquestes s'inclouen nois i noies de diferents edats. Les tres tipologies són aquestes.

Tradicional masculí

- 18% de la joventut: 73% d'homes, 27% de dones.
- 44% fins a 18 anys; 26% de 19 a 21 anys; 29,4% de 22 a 25 anys.
- La dona té diferent naturalesa que l'home.
- La intel·ligència, tret poc important, es desenvolupa més en els homes.
- Els homes són més segurs, més madurs i comprensius.
- Les dones són egoistes i ambicioses.
- Als homes els agraden més les relacions socials.

- La seducció i coquetejar són actituds típiques de les dones.

Igualitari

- 36,5% de la joventut: 61% de les dones, 39% d'homes.
- 34,1% fins a 18 anys; 25,3% de 19 a 21 anys; 40,6% de 22 a 25 anys.
- La bona presència és un atribut d'homes i dones.
- La intel·ligència, tret valuós, es dona igual en homes i dones.
- Els homes són comprensius, sensibles i madurs.
- Als homes i les dones els agraden les relacions socials.
- La seducció i coquetejar no són actituds típiques de les dones.

Pragmàtic acomodatiu

- 44,7% de la joventut: 51,2% de les dones, 48,8% d'homes.
- 38,2% fins a 18 anys; 27,7% de 19 a 21 anys; 34,1% de 22 a 25 anys.
- La bona presència, encara que es dona més en les dones, també és pròpia dels homes.

- La intel·ligència, tret valuós, es dóna tant en homes com dones.
- Les dones són segures, comprensives i madures; aquests atributs han de ser assumits pels homes.
- El gust per les relacions socials és més propi de les dones.
- La seducció i el coqueteig són característiques específiques de les dones.
- Els homes són arrogants, ambiciosos, egoïstes.

Aquest estudi dóna lloc a diverses reflexions. En primer lloc, s'observa una reculada dels estereotips més tradicionals i l'emergència d'estereotips amb prejudicis, però que introdueixen canvis adaptats als temps actuals, com l'anomenat pragmàtic. En segon lloc, els nois representen el percentatge més alt en l'estereotip tradicional masculí i les noies en l'estereotip igualitari. Pel que fa a l'edat, hi ha més adolescents en l'estereotip tradicional i joves més grans en l'estereotip igualitari. Aquest fet pot interpretar-se en relació amb la influència de moments històrics i les diferents socialitzacions o com un tret evolutiu en el sentit de menys coneixement i més rigidesa.

La investigació esmentada es va portar a terme fa ja uns anys. No obstant això, dades recents indiquen que els estereotips sexuals continuen sent

vigents encara que canviï la seva naturalesa.

Les definicions de la naturalesa d'homes i dones es transmeten des de la socialització més primerenca i es manifesten en els àmbits familiars, en les relacions entre companys i en els entorns educatius. El treball de M. Rovira del 2001, dut a terme amb estudiants de secundària a Catalunya, es va proposar esbrinar la influència que exerceixen les diferències de gènere i classe social en l'escola a partir de tres aspectes: agressivitat en les relacions, existència d'espais segregats i percepció del sexisme.

Pel que fa a l'agressivitat, aquesta sembla manifestar-se de manera diferent en els nois que en les noies: l'agressivitat directa o física és més freqüent en els nois, fonamentalment de classe obrera, i l'agressivitat indirecta (verbal, exclusió) es produeix més sovint en les noies. A més, els nois agredeixen nois i noies, mentre que les noies rarament agredeixen els nois.

L'espai també està marcat pel gènere: nois i noies s'asseuen per separat i, sobretot, utilitzen diferencialment el pati, ja que ells juguen al futbol mentre que elles els observen. El sexisme és més percebut per les adolescents que pels seus companys, i més entre els nois de classe mitjana que entre els de classe obrera, encara que tots han integrat prejudicis sexistes en el seu discurs sobre els homes i les dones.

El desenvolupament moral

L'adopció d'un conjunt de valors i una ètica que guii la conducta constitueix una de les tasques que han de fer els adolescents. Aquests valors i creences es relacionen amb les altres persones, la política, la societat i amb les fites que ens proposem aconseguir al llarg de la nostra vida.

Pel que fa al desenvolupament moral, cal recordar per començar que en aquesta etapa l'adolescent passa a considerar-se igual a l'adult i el jutja en un nivell d'igualtat i reciprocitat. Aquest comportament es correspon amb el que Piaget el 1932 havia denominat anteriorment moral autònoma enfront de la moral heterònoma de la infància, guiada pel respecte i l'obediència als adults.

Kohlberg, clarament influït per l'obra piagetiana, ha descrit un conjunt d'estadis que intenten copsar l'evolució lògica i al mateix temps l'evolució de la percepció social, és a dir, la capacitat de posar-se en el punt de vista dels altres i comprendre els seus pensaments i sentiments.

Els sis estadis del desenvolupament moral de Kohlberg s'agrupen en tres nivells, denominats: preconvençional (estadis 1-2), convençional (estadis 3-4) i postconvençional (5-6). En general, en l'estadi preconvençional, les regles i les expectatives socials són externes al jo, els individus actuen moguts per la

intenció d'evitar els càstigs i obeir acríticament l'autoritat. En l'estadi convencional, el jo s'identifica amb les regles i les expectatives dels altres o les interioritza. Finalment, en l'estadi postconvencional, els valors es defineixen segons els principis escollits per la mateixa persona, sense pressió de l'autoritat o les regles.

Els adolescents se situarien majoritàriament en el segon nivell, encara que alguns poden trobar-se en el primer o en l'últim. Aquest fet resulta important ja que implica que la majoria dels joves mostren principis morals que depenen del punt de vista d'altres persones, és a dir, actuen tenint en compte el seu benefici propi (estadi 3) o, en un gran percentatge, l'aprovació dels altres (estadi 4), especialment del grup de companys.

No obstant això, no hem d'oblidar que una mateixa persona pot elaborar raonaments morals classificables en diferents estadis i nivells, i que en adolescents de més de setze anys les investigacions troben judicis que barregen característiques dels estadis 4 i 5 (final de l'estadi convencional i inici de l'estadi postconvencional).

La proposta de Kohlberg ha rebut diverses crítiques pel que fa a les possibilitats d'aplicació a diferents grups i contextos. Així, se li ha retret una definició dels seus estadis morals que afavoriria als homes enfront de les dones. En aquest sentit, Gilligan censura la teoria de Kohlberg pel fet de

proposar una ètica hegemònica basada en una lògica abstracta que es compatibilitza molt bé amb una manera de raonar "masculina", mentre que no dóna cabuda a una ètica més pròxima al discurs "femení", vinculat a cura de les relacions personals.

Aquesta visió de Kohlberg, a més de silenciar una manera de raonar, col·loca les joves en graus de raonament inferiors. Aquestes crítiques sobre els rendiments inferiors de les noies en les escales de Kohlberg i les dues maneres de raonar èticament no han comptat amb la ratificació d'algunes investigacions posteriors.

No obstant això, han tingut el valor d'assenyalar les possibles limitacions dels models teòrics que tendeixen a generalitzar-se a tota la població amb independència dels contextos. Així, a Kohlberg també se li ha criticat el fet d'obviar l'existència d'un repartiment desigual del poder o triar com a valors universals els típics de la societat nord-americana. Quins serien els valors i la posició ideològica dels nostres adolescents i joves?

Diversos autors assenyalen una nota distintiva dels valors dels nostres joves actuals: l'individualisme, la necessitat de ser lliures per fer el que desitgen sense perjudici dels altres. Els nostres adolescents, d'altra banda, accepten el pluralisme, mantenen una actitud pacifista i antimilitarista, i una concepció utilitarista del treball.

L'estudi més recent de l'INJ del 2004, ens parla

dels àmbits als quals concedeix valor el jovent del nostre país. Com els seus companys europeus, atribueixen importància, en aquest ordre, a les relacions familiars, els amics, el temps lliure i el treball. La política i la religió ocupen els llocs inferiors en el seu barem. Aquesta última dada posa en relleu no tant el rebuig d'aquestes activitats sinó la seva indiferència pel que fa a les organitzacions polítiques i religioses. Això els duu a col·laborar amb altres tipus d'associacions encara que la seva contribució sigui esporàdica.

En l'espectre ideològic, els joves es defineixen, majoritàriament, de centre esquerra i la ubicació ideològica els correlaciona amb l'adscripció religiosa: de centre, més catòlics no practicants; més a la dreta, més catòlics; més a l'esquerra, més agnòstics. Ens crida l'atenció la proporció de joves que no saben on situar-se ideològicament —un 30 per cent— i la seva escassa cultura política en un moment en el qual la informació de què disposen no és exactament escassa.

Els nostres joves estan molt arrelats al seu lloc d'origen i són poc proclius a la mobilitat. Es mostren tolerants i solidaris, encara que es dona la formació de borses d'intolerància enfront dels estrangers en els grups més joves i immadurs i també més afectats per la immigració.

L'escola i l'assoliment de la identitat

Les institucions educatives compleixen un paper fonamental en l'adquisició de coneixements i en el desenvolupament intel·lectual general. L'escola influeix de manera destacada en el desenvolupament personal dels estudiants. L'escola hauria de fer atenció a quatre aspectes centrals relacionats amb aquest desenvolupament personal: atenció a les necessitats evolutives, adaptacions a les metes dels adolescents, desenvolupament de l'autoestima i la identitat individual i desenvolupament de pautes de socialització.

En relació amb el primer aspecte, en l'ensenyament secundari pot produir-se un desequilibri entre els objectius més acadèmics i els objectius de formació integral dels estudiants. Els adolescents, malgrat la seva maduresa física, continuen sent persones en procés de desenvolupament i necessitades de formació en diversos aspectes personals.

En segon lloc, l'escola és un context social i, en aquest marc d'interacció, els adolescents es marquen uns objectius. El coneixement d'aquestes metes rellevants per als adolescents pot considerar-se una dada, entre d'altres, a l'hora d'avaluar en quina mesura el desenvolupament de l'adolescent i les pràctiques educatives es desenvolupen de manera coherent en benefici del desenvolupament personal

d'aquell.

Les consecucions autoassertives es refereixen al jo i suposen, fonamentalment, aconseguir una definició de la identitat pròpia mitjançant el desenvolupament de patrons de funcionament que no depenguin del criteri aïllat d'altres individus i permetin mantenir el control sobre els aspectes importants de la vida. La satisfacció d'aquesta necessitat bàsica de controlar la vida pròpia és la que permet a qualsevol persona mantenir un sentit de valor i identitat. Com més autoeficaços se sentin els adolescents, com més confiïn en el fet que poden influir en el futur, més altes seran les metes que es proposaran i major el seu compromís amb aquestes. D'aquest sentiment dependrà l'esforç dedicat a una tasca i la persistència davant els obstacles.

En tercer lloc, les consecucions de tasques signifiquen influir en el desenvolupament de les activitats i evitar circumstàncies de perill. El compliment d'aquestes finalitats es troba estretament lligat a aquest tercer aspecte, el desenvolupament de l'autoestima i la identitat. Per tant, en el marc escolar, dins de les tasques d'orientació a secundària i en les diferents matèries, podríem utilitzar vies semblants per a la seva promoció.

Aquestes vies són les següents: donar la possibilitat d'establir una vinculació afectiva; incloure en el pla d'estudis activitats que permetin

als adolescents conèixer-se millor ells mateixos i com a grup; proporcionar oportunitats de manifestar-se com a persones úniques i ser tractades com a tal; dissenyar activitats que desenvolupin la seva autonomia i responsabilitat i que permetin la possibilitat de triar entre diferents opcions, i treballar una autoestima positiva individual i grupal en proposar tasques adaptades a les seves capacitats, sobre les quals puguin exercir un cert control i eliminar crítiques destructives.

Pel que fa al quart aspecte, desenvolupament de pautes de socialització, alguns autors han alertat sobre un aprenentatge insuficient o absent en les escoles de formes de vida social col·lectives. Aconseguir que els joves aprenguin a conèixer-se, a parlar-se, a escoltar-se, a intercanviar punts de vista diferents, obtindria rèdits importants.

La tasca educativa es desenvolupa en un context molt complex: amb persones en procés de canvi, en entorns familiars, socials i culturals no sempre propicis per a l'escola. Els adolescents necessiten ajuda i mitjans, com els seus professors.

EL MÓN SOCIAL

La forja d'una nova identitat es troba molt lligada a l'ampliació i modificació dels contextos en què es mouen els adolescents. L'estirada no només es produeix en el terreny físic sinó també en el social. Els desitjos que els progenitors respectin la seva intimitat, l'augment de les trucades telefòniques i els missatges de mòbil, les primeres cites i festejos, la importància de l'equip esportiu o l'inici del consum d'alcohol i tabac marquen aquesta etapa.

Les relacions familiars

Una de les condicions per arribar a ser adult consisteix a ser autònoms davant dels progenitors. La perspectiva psicoanalítica va emfatitzar que, per tant, havia de donar-se en aquesta etapa una ruptura, una desvinculació afectiva dels pares. Malgrat això, la investigació actual no avala aquesta tesi. Més aviat l'autonomia emocional i la desvinculació serien conceptes diferents, ja que l'autonomia implica individuació però no l'apartament de les figures familiars. El concepte de desvinculació ha estat substituït per les nocions d'interdependència o connexió que subratllen com els joves avancen cap a

la seva definició sense trencar els llaços familiars.

De fet, sabem que els pares, en concret la mare, continua ocupant un paper privilegiat entre les figures d'afecte dels adolescents. En una investigació realitzada per López el 1993, va trobar que un 62 per cent dels adolescents menors de 15 anys tenen la mare com a figura central d'afecte, i un 5 per cent el pare o un amic. Entre els 15 i 20 anys, les xifres canvien. Tanmateix, el 40 per cent d'aquests adolescents i joves col·loquen la mare com a figura central d'inclinació.

La diferència fonamental és que en un 32 per cent dels casos els amics ocupen la figura central. Les dades de la investigació esmentada confirmen, d'una banda, el paper preeminent de la mare com a font de suport afectiu i, de l'altra, les transformacions que es produeixen al llarg del període.

Les noves capacitats de reflexió fan possible que allò que els pares representen per als nens sigui molt diferent del que signifiquen quan aquests creixen i caminen cap a la maduresa. Al principi, els nens veuen als progenitors com a personatges savis i omnipotents, de la protecció dels quals depenen, i que mereixen la seva obediència i respecte. En l'adolescència aquesta visió canvia: el pare i la mare són examinats tant personalment com per la funció d'autoritat que tenen.

Aquesta transformació de les relacions entre els

adolescents i els seus pares està marcada per l'ambivalència. D'acord amb López, aquesta ambivalència té múltiples manifestacions: en alguns moments els adolescents semblen no necessitar als progenitors, mentre que en altres els necessiten tant com quan eren nens; poden confiar incondicionalment en els seus progenitors i, alhora, distanciar-se cada vegada més d'ells; en unes situacions les relacions poden ser harmonioses i positives, i en altres, conflictives, i finalment, poden sentir cap als progenitors afectes contradictoris: acceptació i rebuig, orgull i vergonya, amor i odi.

Les conductes o sentiments ambivalents no constitueixen patrimoni exclusiu dels fills adolescents. Així, hi pot haver progenitors que animin els fills a assumir responsabilitats, alhora que els acompanyen en el llarg camí cap a l'autonomia. Juntament amb això, podem trobar formes de conducta en els progenitors que manifesten intolerància cap a la immaduresa dels adolescents o, per contra, exhibeixen una actitud excessivament protectora, motivada o bé per la por als problemes que pugui trobar el fill, o bé pel temor a quedar-se sols en un moment determinat de la vida.

Tot això posa de manifest la inseguretat que crea la transició de ser pares de nens a ser pares d'adolescents i la necessitat de reflexionar sobre quines noves demandes suposen els canvis en els fills. En aquesta tasca els pares i mares reben una

ajuda escassa. Aquest dèficit el pal·lia la publicació d'un bon nombre d'obres divulgatives sobre com afrontar la feixuga tasca de la maternitat i la paternitat d'adolescents.

En relació amb els estils d'educació paterna i la consecució de la independència, s'han realitzat diversos estudis, on apareixen dues dimensions que estructuraven els tipus de comportament dels pares i les mares cap als fills: el suport afectiu i el control. La combinació d'aquestes dues dimensions dona lloc a quatre tipologies: els progenitors amb autoritat que proporcionen suport i control; els progenitors autoritaris que se centren només en el control; els indulgents que ofereixen suport sense control, i els negligents, que no donen ni suport ni control.

En un treball de Lamborn es va preguntar a una amplíssima mostra d'adolescents sobre l'actuació dels seus pares prenent com a referència aquestes dues dimensions. Els resultats apunten a un predomini dels dos estils oposats: progenitors amb autoritat i progenitors negligents (32 per cent i 38 per cent, respectivament).

Aquestes troballes estan subjectes a variacions que depenen de les característiques personals de cada adolescent o d'altres factors, per exemple, la coherència entre les pràctiques del pare i de la mare o l'entorn. Rebutgem a més la possible noció de culpa que podria desprendre's d'aquestes relacions. No obstant això, resulten útils en tant que mostren

una direcció: la consecució de l'autonomia per part dels adolescents està unida a l'existència en la família de normes clares, coherents, negociades en la mesura del possible i susceptibles de modificar-se d'acord amb l'edat dels fills.

Les famílies en què els fills i els pares interactuen democràticament i estan unides per forts llaços afectius que possibiliten la comunicació són les que es troben en millor posició per ajudar als adolescents a progressar en la tasca de formació de la identitat. En canvi, quan els adolescents estan mancats de possibilitats d'expressar-se o de posseir una mínima independència (famílies autoritàries), o bé no compten ni amb l'afecte ni amb el control dels seus pares, augmenta la possibilitat de tenir problemes a l'hora d'arribar a la seva identitat.

En últim lloc, en relació amb les qüestions familiars, cal esmentar un aspecte relacionat amb els conflictes entre pares i fills. En contra de l'opinió no experta, en general, no es troba un nivell alt de conflictivitat en la majoria dels casos. Pel que fa a l'evolució dels problemes, els estudis assenyalen un patró que consisteix en una disminució en el nombre de conflictes si es compara l'adolescència primerenca amb l'adolescència mitjana i tardana.

D'altra banda, encara que disminueixi el nombre de conflictes, el to afectiu negatiu sembla que augmenta a mesura que avança aquest període. La naturalesa dels problemes té a veure amb la

convivència diària (hores d'arribada, ajuda en el treball domèstic) i els estudis. Alguns treballs han detectat diferències entre conflictes amb pares i amb mares i també entre les visions o els problemes que pertoqueu a fills o filles.

Pel que fa als valors, resultaria lògic pensar que els adolescents, en la recerca de la seva definició, creen valors diferents als adults i, de vegades, rebutgen totalment els d'aquests. No obstant això, aquest abisme generacional no es dona actualment. Estudis recents assenyalen l'existència d'aquest abisme en els anys seixanta; però constaten que aquest es redueix en els setanta i gairebé arriba a desaparèixer en els vuitanta. En el nostre país, l'informe *Juventut a Espanya* 2004 assenjala la presència de nous models de relació entre generacions en els quals s'accepten els espais propis i la vida de cada generació. Els pares, amb les inseguretats abans esmentades, han optat per la negació de les formes autoritàries.

Els amics

Els nens tenen com a horitzó social privilegiat la família; en l'adolescent, la situació es modifica i la seva vida social passa a centrar-se en els amics o el grup. D'aquesta manera, els joves comencen a sortir sols amb els seus amics al cinema, bars, discoteques o espectacles esportius. En el món socioafectiu de l'adolescent predomina l'interès per fer noves

amistats, sentir-se bé en el grup de companys i, per descomptat, aprendre a relacionar-se íntimament amb individus del sexe oposat o del mateix sexe.

En l'adolescència no només canvia la importància assignada a les diverses relacions socials, sinó també el sentit de l'amistat i la conformació dels grups. En general, el que els nens esperen dels altres, en concret dels seus pares, és seguretat. En contrast, els adolescents es mostraran més preocupats per aconseguir relacions basades en la intimitat i la recerca de solucions comunes als problemes que troben en aquest període.

La noció d'amistat també es transforma durant l'adolescència. Així, Douvan i Adelson han descrit els diferents significats que té aquesta relació durant les seves tres fases. En la fase primerenca (d'11-12 a 13 anys), l'amistat apareix centrada en l'activitat més que en la interacció en ella mateixa. Els amics són persones amb les quals es poden fer coses, però no apareixen les nocions d'intensitat, reciprocitat, ni un sentiment propi de la relació d'amistat.

En la fase intermèdia (14-16 anys), ens trobem amb l'"explosió" del sentiment d'amistat. Un amic es caracteritza per la lleialtat i la confiança, algú amb qui poder parlar amb sinceritat dels problemes i de qui es pot rebre suport i consell. En l'últim període de l'adolescència (a partir dels 17 anys), continua sent important compartir les confidències, però la forma de viure l'amistat és més relaxada, sense

l'obsessió de ser abandonats o traïts. Això es relaciona amb el major grau d'independència dels joves juntament amb l'establiment de relacions de parella.

Les transformacions anteriors en el concepte de relació amistosa generen una organització diferent dels grups de les edats. Dunphy, en un estudi clàssic amb adolescents australians entre 13 i 21 anys, va trobar una pauta evolutiva de cinc estadis: en el primer estadi, hi ha grups aïllats de només un sexe. En un segon estadi, els grups de nois o noies interactuen. A continuació, en el tercer estadi, els membres amb un nivell superior formen grups heterosexuais. El quart estadi comporta l'associació entre grups heterosexuais. I, en les edats superiors, comencen a disgregar-se els grups per passar a les relacions de parella i als grups de parelles associats lliurement.

La relació amb els amics, independentment de la forma que adopti, compleix una funció important de suport psicològic. Proporciona la seguretat que abans provenia de l'entorn familiar, afecte, empatia, una definició social i models d'actuació. La falta d'amics pot generar sentiments de solitud, tensió i baixa autoestima.

La interacció amb els iguals beneficia el desenvolupament personal i social en els dos aspectes següents. Primer, pel que fa al desenvolupament intel·lectual, l'adopció de la

perspectiva de l'altre i la necessitat de solucionar els conflictes fa avançar el desenvolupament intel·lectual, contribueix al coneixement d'un mateix i dels altres, a l'aprenentatge d'estratègies d'interacció social i a l'autonomia moral. I segon, pel que fa al desenvolupament social, promou el desenvolupament de competències socials, estimula l'autoregulació de la conducta, socialitza l'agressivitat i coopera en la transmissió de les normes culturals.

La vida en grup no només implica aportacions positives. Els adolescents també pateixen pressions per part dels seus coetanis. Aquestes pressions s'exerceixen sobre diversos aspectes de la seva vida: activitats socials, comportaments desadaptats, conformitat, activitats escolars, assumptes familiars. Les possibilitats de resistir les pressions grupals, en referència a conductes negatives com la drogaddicció o la petita delinqüència, semblen dependre de les relacions establertes anteriorment en la família i de les característiques individuals de l'adolescent.

El perill resideix en l'acceptació acrítica de les normes grupals, i aquest risc és més real en l'adolescència primerenca (fins als 14 anys), en adolescents amb escassa supervisió paterna i dificultat en les relacions familiars i en adolescents confusos respecte a la seva identitat. Hi ha exemples històrics de grups de joves que serveixen els interessos del poder adult marcats pel totalitarisme

de la seva època –grups nazis o feixistes– i, en l'actualitat, ens trobem amb fanàtics d'una ideologia, d'un equip esportiu o grups xenòfobs.

La imatge de la família i els companys com a mòns socials separats per als adolescents està sent ràpidament reemplaçada per la presa de consciència d'importants nexes entre ells. Un primer fet congruent amb les afirmacions anteriors és que els adolescents semblen seguir els consells de pares o amics en funció de la qüestió de què es tracti. Així, hi ha dades sobre la major probabilitat que els adolescents escoltin als seus pares en relació amb qüestions de moral, plans educatius i professionals, mentre que atenen preferentment als seus amics quan es tracta de triar altres companys, assumir les relacions de grup o dedicar-se a diferents activitats en el temps d'oci.

Els problemes dels adolescents

Molts adolescents van adaptant-se a poc a poc als canvis interns i externs sense que sorgeixin problemes greus. En altres casos, es troba un panorama diferent. Els problemes adolescents més estudiats, que coincideixen amb els que més preocupen els adults, han estat les denominades conductes de risc, com el consum de drogues i el comportament antisocial. No obstant això, els problemes que preocupen fonamentalment els adolescents –sexualitat, imatge corporal, dificultats

emocionals– han rebut una mica menys d'atenció. Aquí començarem per parlar de la adolescència com a etapa de vulnerabilitat per passar després a tractar la salut mental i les conductes de risc.

Una etapa problemàtica

El pare de la psicologia de l'adolescència, Stanley Hall, va anomenar aquest període "Tempesta i tensió". Aquesta caracterització té profundes arrels històriques. El filòsof Jean Jacques Rousseau, en la seva clàssica obra de 1762 *Emili, o de l'educació*, ens brindava aquesta poètica imatge de l'adolescència: "De la mateixa manera que el bram del mar precedeix des de lluny la tempestat, aquesta turmentosa revolució s'anuncia mitjançant el murmuri de les passions que neixen: una sorda fermentació adverteix de la proximitat del perill. Un canvi en l'humor, arravataments freqüents, una contínua agitació d'esperit, fan al nen gairebé indisciplinable. Es torna sord a la veu que el feia dòcil: és un lleó enfurit, desconeix la seva guia, ja no vol ser governat."

La psicoanàlisi clàssica ha contribuït a la pervivència d'aquesta visió de l'adolescència com a etapa de problemes psicològics. Així A. Freud, autora de la primera anàlisi sistemàtica de l'adolescència en la teoria psicoanalítica, feia l'afirmació següent: "L'adolescència constitueix per definició una interrupció del plàcid creixement que

recorda aparentment diversos problemes emocionals i trastorns estructurals. Ser normal durant l'adolescència és per si mateix anormal". En la base d'aquestes alteracions hi hauria la força de les pulsions, enteses com a energia psicològica.

Les investigacions posteriors han posat en qüestió aquest caràcter psicopatològic intrínsec de l'adolescència. Segons Coleman, la majoria dels estudis realitzats arriben a la conclusió que només del 24 al 35 per cent de la població adolescent experimenta una crisi d'identitat greu. Al contrari, el desenvolupament de la personalitat sembla que consisteix en un procés lent i gradual de maduració sense grans ensurts. Igualment, la proporció de trastorns psiquiàtrics no sembla superior en aquestes edats que durant la infància i l'edat adulta.

Bandejar la vinculació entre adolescència i psicopatologia no significa oblidar que, en comparació amb la infància, en l'adolescència augmenta la probabilitat de sofrir algunes malalties mentals i que els adolescents participen en un conjunt de conductes de risc –drogodependència, sexe no segur, abandonament escolar, delinqüència– que poden portar conseqüències per a la seva vida futura. I, a més, aquesta probabilitat no disminuirà si la societat no posa els mitjans –eradicar la pobresa, millorar l'ensenyament, elaborar programes de prevenció, oferir assessorament psicològic– perquè sigui així.

Abans d'exposar els problemes més freqüents, sembla oportú presentar algunes consideracions generals sobre aquesta qüestió. En primer lloc, cal distingir entre dificultats transitòries i normatives, d'una banda, i problemes psicològics seriosos, de l'altra. Així, una gran part d'adolescents travessa moments d'ànim deprimat, pot beure alcohol o fumar cigarrets, però una mínima proporció sofrirà una malaltia depressiva o una addicció.

En segon lloc, ha de destriar-se entre els problemes amb un origen i començament en l'adolescència i aquells que enfonsen les seves arrels en la infància. Els primers tenen un millor pronòstic, ja que solen desaparèixer a mesura que l'adolescent madura; els segons solen desembocar en problemes greus, atesa la persistència de les condicions desfavorables en què s'ha criat la persona.

En tercer lloc, la conducta desadaptada mai no és una conseqüència directa dels canvis normatius de l'adolescència, sinó del fet que alguna cosa no funciona bé. Això significa que no ha de considerar-se com una part normal i ineludible del creixement, sinó que cal prendre-se-la seriosament i intentar detectar-ne les causes.

Per acabar, sembla que hi ha una correlació significativa, encara que no necessària, entre els diversos tipus de problemes. Les explicacions de la presència de conductes desadaptades són molt

variades: factors genètics, substrats neurobiològics, relacions familiars, context social. Des del nostre punt de vista, sempre cal acudir a models multicausals.

La salut

Si ens atenim a les xifres relatives a malalties i mortalitat, els adolescents gaudeixen de bona salut. No obstant això, aquest concepte de salut s'hauria d'ampliar per incloure tot allò que contribueix a desenvolupar una vida futura saludable i, de manera destacada, la salut mental.

En aquesta àrea, les xifres europees de problemes psiquiàtrics en adolescents es mouen entre el 10 i el 20 per cent. Més enllà dels canvis d'humor característics d'aquestes edats, l'ansietat i la depressió són els problemes psicològics més freqüents en aquesta etapa. L'ansietat com a sensació desagradable de desassossec és una alarma efectiva però com a estat és negativa. L'adolescent ha d'aprendre a modular-la. La seva font són els canvis físics i psicològics a què s'enfronta l'adolescent, sense oblidar la manca de suport social. El trastorn depressiu inclou un estat d'ànim negatiu acompanyat de problemes somàtics, cognitius i de conducta. La prevalença de la depressió se situa entre el 4 i 9 per cent en adolescents de 12 a 18 anys i va en augment, segons dades del Ministeri de Sanitat. No només és superior en l'adolescència que

en la infància, sinó que en arribar a l'adolescència mitjana (13-14 anys) la pateixen en una major proporció les noies que els nois, tal com ocorre en els adults.

La presència de símptomes depressius greus pot significar a més un factor de risc en relació amb el suïcidi, encara que aquests símptomes no són suficients ni necessaris perquè aquest es produeixi. La idea de suïcidi està present en el 10 per cent de la població escolar adolescent i en major proporció en les noies que en els nois. Aquestes últimes realitzen més temptatives frustrades que els nois. Igualment les xifres de suïcidis s'elevan des del començament de l'adolescència i disminueixen després dels 20 anys. Ressaltem que el suïcidi és la segona causa de mort a partir dels 14 anys.

Els trastorns alimentaris –anorèxia i bulímia– són un altre exemple de problemes amb major incidència en l'adolescència i en les noies. Curiosament, l'anorèxia nerviosa no és una malaltia que hagi sorgit recentment. Com documenta el metge J. Sant Sebastià, existeix des d'antic, amb diferents connotacions entre les quals destaca la religiositat i el misticisme.

L'anorèxia pot considerar-se una malaltia femenina (la ràtio home/dona és 1/10) l'inici de la qual se situa usualment entre els 12 i 18 anys. Amb tot, aquests trastorns han augmentat tant en noies com en nois (prevalença de l'anorèxia entre un 2,5 i

un 4 per cent en grups de risc i un 8 per cent per a la bulímia), i s'estenen a edats cada cop més precoces. Les seves causes no estan prou clares i es podria deure a un conjunt de factors: insatisfacció amb el pes, resposta davant l'estrès, negació de la maduresa sexual, influències familiars, influències genètiques. El coneixement de les causes resulta crucial per desenvolupar tasques de prevenció.

En aquesta línia de protecció enfront del problema, recollim quatre condicions necessàries per "lliurar-se" de l'anorèxia: saber que existeix i que constitueix un clar risc en l'adolescència femenina, tenir una actitud ideològica antianorèxica, que implica un rebuig actiu de tot allò que vol imposar-se a les dones d'avui i una postura crítica cap a la comunicació d'aquestes qüestions; comptar amb una família que s'ocupi de la jove, i sentir el suport d'unes amistats amb capacitat de tenir cura d'ella.

Algunes especialistes han subratllat la necessitat d'actuar a diferents nivells: informació sobre factors i conductes de risc i intervenció en la indústria dietètica de la moda, en els mitjans de comunicació i en l'àmbit familiar i educatiu. Al·ludeixen a la necessitat d'una educació igualitària, una educació alimentària, la promoció de l'esport i la lectura, la informació sobre les dietes, la revisió del culte a la primesa en els mitjans de comunicació, l'anàlisi de les modes, l'enfortiment de l'autoestima des dels

diversos contextos familiars, escolars i socials. Apuntem una nova preocupació: l'ONG Protegeix-los, en un Informe al Defensor del Menor de la Comunitat Autònoma de Madrid, ha alertat de la inclusió en les pàgines d'internet d'apologies sobre l'anorèxia i la bulímia.

Les conductes de risc

Primer cal definir el concepte d'assumpció de risc. Hi ha tres categories de conductes de risc. Primer, les dirigides a la recerca d'emocions. La realitzen adolescents i adults però els adolescents amb major freqüència i menor consciència de les seves limitacions i de l'abast del risc. Segon, les controlades per l'audiència, és a dir, aquelles que permeten assolir una posició social i l'acceptació del grup. I tercer, les conductes irresponsables que porten a terme per a assolir una meta sense consciència de les conseqüències.

Tots els comportaments humans obeeixen a una finalitat. En parlar de desenvolupament intel·lectual, hem comentat els progressos dels joves en relació amb la presa de decisions. Què pretenen llavors els adolescents quan s'exposen a córrer riscos per a la seva salut o participen en conductes antisocials? De forma nova, alguns autors han ressaltat l'aspecte constructiu d'aquestes activitats de risc enteses aquí com a ocupacions autoreguladores que els ajuden a afrontar els canvis d'aquesta etapa

(amb la condició que es donin en períodes breus i sense oblidar que realment suposen riscos de vegades ignorats pels adolescents). En la mateixa direcció, Oliva, fent-se ressó de diversos estudis, comenta la necessitat de parlar dels riscos més com una oportunitat per al creixement personal que com un problema. Ens alerta a més que la consideració d'aquestes conductes com una amenaça social comporta el risc d'etiquetar als joves com a població perillosa amb la consegüent difusió d'un prejudici negatiu gens convenient.

Dintre de la categoria de conductes de risc, el consum de drogues –legals i il·legals– preocupa enormement la societat i comptem per això amb nombrosos estudis sobre la població espanyola procedents d'institucions i publicacions recents. Amb la finalitat d'oferir un panorama general sobre aquesta qüestió, utilitzarem les dades que ofereix l'Enquesta estatal sobre l'ús de drogues a l'ensenyament secundari (14-18 anys), realitzada pel Ministeri de Sanitat el 2004 per l'amplitud del seu àmbit d'aplicació i l'actualitat de les seves dades.

Les drogues més consumides entre els adolescents (14-18 anys) són les legals: l'alcohol i el tabac. En els 30 dies anteriors a l'entrevista havia consumit alcohol un 65 per cent i havia fumat un 37. Les noies fumen més que els nois, encara que aquests comencen a fumar abans i ho fan més intensament. L'edat mitjana d'inici del consum de

tabac continua sent la més baixa de totes les drogues. Entre les il·legals, el cànnabis és la més estesa, un 36 per cent l'ha consumit en el darrer any. Entre 1994 i 2004, el consum de cànnabis s'ha duplicat (18 al 36 per cent) i el de cocaïna s'ha quadruplicat (1,7 al 6,8 per cent).

L'edat d'inici depèn de la substància. Els escolars comencen a consumir drogues legals abans que les il·legals. Comencen a fumar al voltant dels 13 anys i a consumir begudes alcohòliques prop dels 14. El consum de cànnabis sol començar entre els 14 i els 15 i la cocaïna prop dels 16 anys. Pel que fa al gènere, les noies consumeixen més tabac i hipnosedants, el mateix percentatge d'alcohol i menys substàncies il·legals que els nois.

Els autors de l'informe assenyalen que aquests patrons de gènere, contra l'opinió generalitzada, no han canviat en els últims deu anys. Podem dir, a més, que els estudiants se senten ben informats –molt millor que fa deu anys–, opinen que la informació els ha resultat útil, i perceben com a drogues més perilloses el consum habitual d'heroïna o de cocaïna i de menor risc, l'haixix i la marihuana. Els resulta molt accessible l'alcohol, després el cànnabis i els hipnosedants.

Les dades del nostre país, segons fonts policials, ens diuen que la delinqüència juvenil (entre 14 i 17 anys) suposa un 7 per cent de la delinqüència total i l'exhibeixen els nois en una proporció molt superior

que les noies. Els delictes més comuns són el robatori d'objectes i a persones i el comerç de drogues.

No hem d'oblidar que els joves no fan només el paper d'agressors sinó també el de víctimes, o bé dels adults o bé dels seus companys. Sobre l'assetjament escolar comptem en aquest moment amb un estudi d'àmbit nacional elaborat per a l'Informe del Defensor del Poble sobre violència escolar en el qual es va explorar la incidència d'aquest tipus de violència en l'educació secundària (12-16 anys). Els resultats mostren una major incidència d'agressions que es manifesten com a exclusió social i agressió verbal.

La variació a causa del gènere i el curs depèn del tipus d'agressió i del paper com a víctima o agressor. En general els nois estan més implicats, tret en agressions indirectes. Hi ha més incidència en el primer cicle d'educació secundària amb algunes excepcions (maledicència i ignorar). Les víctimes descriuen que els autors són del mateix grup de classe, i amb l'edat augmenta la importància de l'aula com a escenari. A més, l'ajuda que reben les víctimes és escassa, limitada als amics.

Hi ha moltes altres qüestions sobre els joves que també preocupen la societat però a les quals no podem dedicar espai en aquest llibre, per exemple, la bandes juvenils. Tot i que pel que fa als riscos adolescents, l'atenció se sol bolcar en les drogues i la

delinqüència, no oblidem que els accidents de tràfic són la primera causa de mort entre els 18-24 anys. Un de cada quatre morts té menys de 25 anys, hi ha més nois i l'alcohol és un factor associat. La prevenció de les diverses formes de risc que assumeixen els adolescents hauria de partir d'una reflexió en diverses direccions.

En primer lloc, determinar quines són les necessitats dels adolescents i com es relacionen amb les conductes de risc. Com a exemple, Sánchez ens parla que l'èxit de la publicitat sobre alcohol i tabac és que respon molt bé a aquestes necessitats: autonomia respecte als adults, necessitat d'exploració, trànsit cap a la vida adulta, i millora de l'autoestima i l'acceptació social. A més, ho fa utilitzant un conjunt de mites falsos com l'associació entre beguda i amistat, diversió, èxit sexual, maduresa.

En segon lloc, cal conèixer els conceptes de salut i risc en aquesta població. Sabem que aquestes nocions canvien amb l'edat i amb el gènere. En tercer lloc, ens hem de preocupar pels missatges contradictoris de la societat adulta. En aquest sentit, quins són els missatges que arriben als adolescents a través de la seva família, la seva escola o els mitjans de comunicació? Sánchez afirma que les estratègies publicitàries de consum de drogues legals tenen com a prioritat la captació de joves i dones.

Finalment, tornem a plantejar la necessitat de

l'educació socioafectiva en el context de la família i l'escola. Els nostres estudiants haurien d'aprendre a dir que no a aquelles conductes que van contra la seva salut, a expressar els seus sentiments positius i negatius, a prendre decisions reflexives i a relacionar-se adequadament amb els altres.

Bibliografía

- **Bayard R. T. i Bayard, J.** (2004). *¡Socorro! Tengo un hijo adolescente. Guía de supervivencia para padres desesperados*. Madrid: Temas de Hoy.
- **Braconnier, A.** (2003). *Guía del adolescente*. Madrid: Síntesis.
- **Coleman, J. C. i Hendry, L. B.** (2003): *Psicología de la adolescencia*. Madrid: Morata.
- **Ferrándiz, F. i Feixa, C.** (Eds). (2005). *Jóvenes sin tregua: culturas y políticas de la violencia*. Barcelona: Anthropos.
- **Informe Juventud en España 2004**. Madrid: Instituto de la Juventud.
- **Morandé, G.** (2000). *La edad más difícil. Qué sienten y cómo piensan las nuevas adolescentes*. Madrid: Temas de Hoy.
- **Moreno, A.; del Barrio, C.** (2000). *La experiencia adolescente*. Buenos Aires: Aique.
- **Perinat, A. (Ed)** (2003). *Los adolescentes en el siglo XXI. Un enfoque psicosocial* . Barcelona: Editorial UOC.